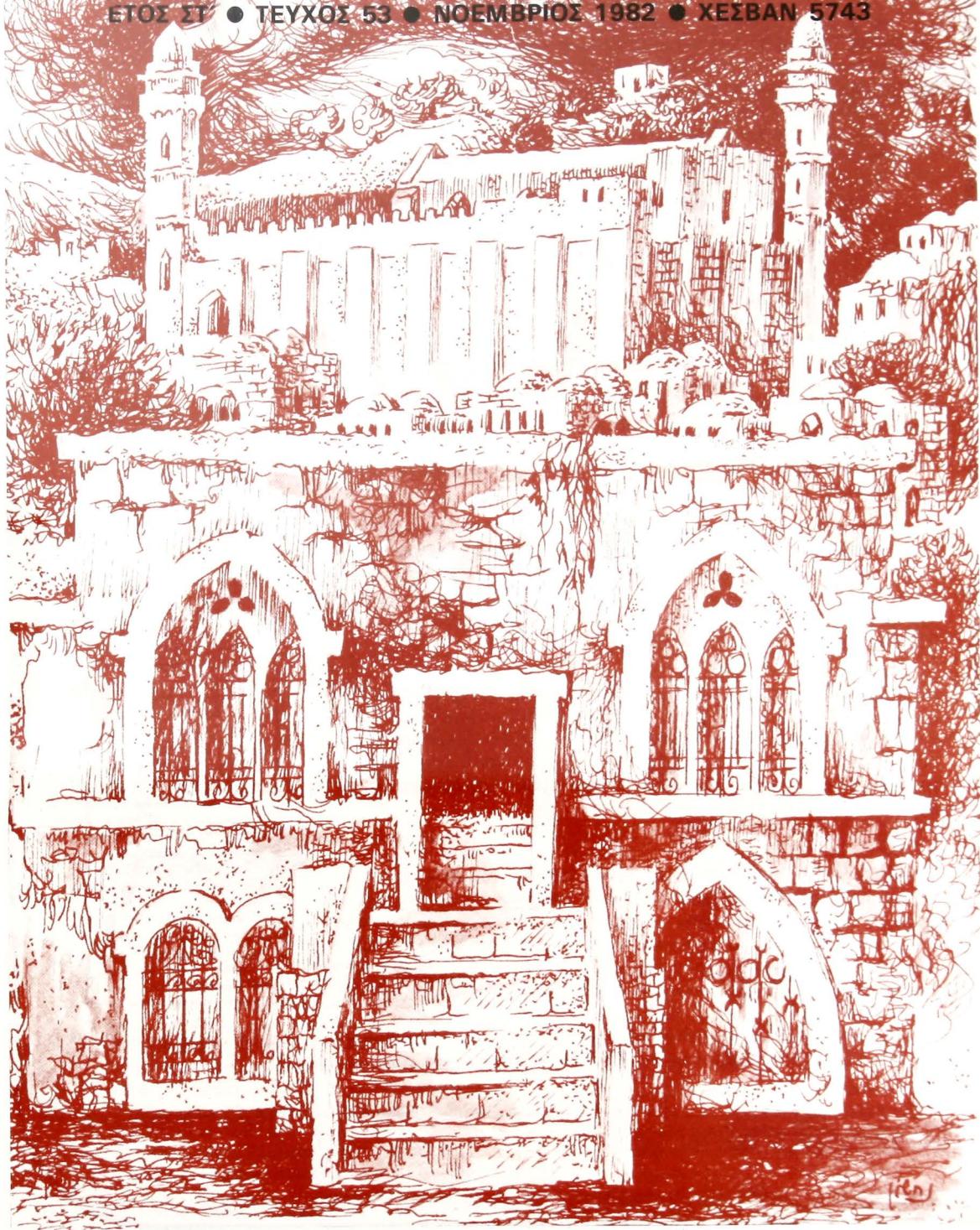

ΧΡΟΝΙΚΑ ΧΡΟΝΙΚΑ

ΟΡΓΑΝΟΝ ΤΟΥ ΚΕΝΤΡΙΚΟΥ ΙΣΡΑΗΛΙΤΙΚΟΥ ΣΥΜΒΟΥΛΙΟΥ ΤΗΣ ΕΛΛΑΣΩΝ

ΕΤΟΣ ΣΤ • ΤΕΥΧΟΣ 53 • ΝΟΕΜΒΡΙΟΣ 1982 • ΧΕΣΒΑΝ 5743

«Αλλ' ἔγω διά τοῦ πλήθους τοῦ ἐλέους σου θέλω εἰσέλθει εἰς τόν οἶκον Σου, θέλω προσκυνήσει ποός τάν νιόν. τῆς ἀγιότητός Σου», (Ψαλ. 5:8).

אַנְכִי בְּרֵבֶד חֲסִיד אָבָא בִּירְךָ אֲשֶׁתָּהוּ אֶל הַבָּל קְרִישׁ

ΤΑ... ΠΩΜΑΤΑ

ΘΕΤΟΥΜΕ ύπ' ὅψη τῶν ἀναγνωστῶν μας δύο χαρακτηριστικά περιστατικά:

★ Μητροπολίτης τῆς Ἑλληνικῆς Ἐκκλησίας, ὑψηλοῦ κύρους, στήν περιοχή τοῦ ὅποιου ἀνθεῖ ὁ τουριστικός γυμνισμός, δήλωσε σέ συνέντευξή του στὸ «Ἐθνοῦ» (6.9.1982):

«Κλείομεν τό θέμα ἀναγράφοντες τήν εύρυτατα κυκλοφοροῦσαν ἄποψιν ὅτι ὁ διεθνῆς Σιωνισμός ἐπιδιώκει νά μεταβάλῃ τήν νησιωτικήν Ἑλλάδα εἰς ἀπέραντον γυμνιστικόν στρατόπεδον. Ἐπιδιώκεται διά τοῦ τρόπου αὐτοῦ οἱ κάτοικοι τῶν Ἑλληνικῶν νήσων νά ἀπολέσουν τήν πνευματικήν των ταυτότητα, ὅπότε θά εἶναι εὔκολος ἡ ὑποδούλωσίς των εἰς τάς σκοτεινάς σιωνιστικάς ἐπιδιώξεις.

Ἀποτελεῖ πράγματι φοβεράν ἀπειλήν κατά τοῦ Ἑλληνορθοδόξου πνεύματος καί τῆς διατηρήσεως τῶν χαρακτήρων τοῦ Ἑλληνορθοδόξου προσώπου ἡ δημιουργία γυμνιστικῶν στρατοπέδων».

Μέ ἄλλα, δηλαδή, λόγια ὁ Σεβασμιώτατος υἱοθετεῖ ὅσα κατ' αὐτόν «**εύρυτατα κυκλοφοροῦν**», χωρὶς νά διευκρινίζει ἀπό ποιόν ἄλλον καί πότε, ἔκτος ἀπ' αὐτόν τὸν ἴδιον, ἔχουν «**κυκλοφορήσει**» παρόμοια φανταστικά παραμύθια.

★ Μία βιομηχανία ἀναψυκτικῶν κάνει ἔνα διαγωνισμό μέ ταξίδια σέ ζένες χῶρες. Στά πώματα, λοιπόν, τῶν μπουκαλίων της βάζει τίς ὄνομασίες διαφόρων χωρῶν καί τή γραφή τους στή γλώσσα τοῦ κάθε τό-

που (Κίνα, Ταϊλάνδη, Ἰσραήλ κ.ἄ.). Δίπλα ἀκριβῶς βλέπετε πῶς παρουσιάζει αὐτό τό διαγωνισμό τό δργανο τῆς Πανελλήνιου Ὁρθοδόξου Ἐνώσεως «Ὀρθόδοξος Τύπος», στήν 1η κιόλας σελίδα τοῦ φύλλου του τῆς 8.10.1982 καί μέσα σέ πλαισίο γιά νά ἐντυπωσιάσει. (Ναι, μήν ἐκπλήπτεσθε: διαβάζετε σωστά ἀπό ἔνα δργανο πού θέλει νά τό παίρνουν στά σοβαρά!).

ΘΕΩΡΗΣΑΜΕ αὐτά τά παραδείγματα χαρακτηριστικά, γιατί δείχνουν ὅτι οἱ ἐνσυνείδητοι ἀντισημίτες προσπαθοῦν μέ ἀβάσιμες ἔρμηνεις, μέ ἐπιχειρήματα, ἔστω καί γελοῖα, μέ ἀσύστολη σμυκοφαντία, μέ ούρανομήκη ψεύδη, μέ παραμόρφωση τῆς ἀλήθειας νά ἐνσταλάζουν στήν ψυχή τοῦ Ἑλληνικοῦ λαοῦ τό δηλητήριο τοῦ ἀντισημιτισμοῦ, τοῦ διωγμοῦ τῶν Ἐβραίων, γενικά ἔνα ἀντιεβραϊκό πνεῦμα.

ΑΣ ΜΗΝ ΚΟΡΟΪΔΕΥΟΜΑΣΤΕ κι ὃς βλέπουμε τά πράγματα ὅπως εἶναι: ὅταν αὐτοί οἱ κύκλοι μιλᾶνε γιά τό Ἰσραήλ ἢ τό Σιωνισμό, τούς πιστούς τῆς ἑβραικῆς θρησκείας ὑπονοοῦν. Στή δημιουργία κλίματος κατά τῶν ὄπαδῶν τοῦ ἰουδαϊσμοῦ ἀποβλέπουν. Γιά τήν ἀνάπτυξην πνεύματος ἐναντίον ἐκείνων πού πιστεύουν στήν Π. Διαθήκη ἐργάζονται. Τόν ἀντισημιτισμό ἀπεργάζονται!

NOMIZOYΝ οἱ κύκλοι αὐτοί ὅτι ἂν προβάλουν τόν «μπαμπούλα τῶν Ἐβραίων» ἔκαναν τό θρησκευτικό τους καθῆκον. Μέ τό νά κατηγορήσουν μέ διάφορες ἐπωνυμίες κι ὄνομασίες τούς Ἐβραίους, ἐκπληρώνουν τό καθήκον τῆς κατηχήσεως καί τοῦ προσανατολισμοῦ. Τώρα πού ἀναπτύχθηκε τό ἐπίπεδο τοῦ Ἑλληνικοῦ λαοῦ δέ μιλᾶνε πιά «γιά τά παιδά τῶν Χριστιανῶν πού σφάζουν οἱ Ἐβραῖοι τή Μ. Παρασκευή καί πί-

νουν τό αἷμα τους»· τούς φτάνει νά ισχυρίζονται ὅτι οἱ Ἐβραῖοι παρασύρουν τή νεολαία τῆς Ἑλλάδος στό γυμνισμό ἢ στά ἀγνώστου συνθέσεως (ὑπονοοῦν μέ ναρκωτικά;) ποτά.

ΠΟΣΟ ΔΙΚΙΟ εἶχε ἐκεῖνος πού εἶπε ὅτι ἀπό τό σοβαρό μέχρι τό γελοῖο εἶναι ἔνα βῆμα! Κι αὐτό, χωρὶς νά ἔχει διαβάσει γιά τά πώματα·

Δύο καυτά ἐρωτήματα

‘Αναγνώστης μᾶς ἔστειλε ἕνα μεταλλικό ἐπιστολιό ἐπό τις φιάλη τῆς εικόνα - κόλασ, ποὺ γράφει ὅτι έχει (ἐπάνω μέρος) τό δνομα τοῦ ποτοῦ καί τήν σύνθεσιν τοῦ περιεχομένου του, εἰς τό διποίον περιλαμβάνεται καί τό διεδυνώς ἀντιστοτον καί μυστηριόδες εκτιχύλισμα κόκα - κάκως.

Τό πρώταν ἐρώτημα είλεται: πῶς δέγεται τό Ἑλληνικὸν κράτος νά κυνοδοφορῇ ελευθέρως τό ἀγνωστον αὐτό εκτιχύλισμα κάκα - κάκως;

Το δεύτερον ἐρώτημά μας ἀφορά εἰς τό ἐπιστειλατόν τοῦ πάμποτος, ὃντων ὑπάρχει γραμμένη εἰνδιάνως ἡ λέξις «ΙΣΡΑΗΛ» (μὲ κεραλαῖον ἔλληνικά) και ἀνυσθεν μία ἀλλή λέξις: μὲ ἐθνοτικά γράμματα. Τί σημαίνει αὐτό; Μήπος ἔναρξη ἐπικυριαρχίας τοῦ 'Ισραὴλ; Πούς ἀρμόδιος θὰ ἀπαντήσῃ;

ΘΕΟΣ ΚΑΙ ΙΣΤΟΡΙΑ ΕΝ ΤΗ ΘΡΗΣΚΕΙΑ ΤΟΥ ΙΣΡΑΗΛ

"Εν τῶν μᾶλλον διαφερόντων προβλημάτων τῆς ἐπιστήμης τῆς Παλαιᾶς Διαθήκης, ὅπερ κατέχει κεντρικήν θέσιν ἐν αὐτῇ, ὡς περικλείον πλήθος ἀλλο σπουδαίων ζητημάτων, είναι τὸ περὶ τοῦ Θεοῦ καὶ τῆς ιστορίας ἐν τῇ ισραηλιτικῇ θρησκείᾳ. Τοῦ προβλήματος τούτου ὅφειλε τις νά ἐπιληφθῇ ἀνευ οἰασδήποτε ἐκ τῶν προτέρων ἐσχηματισμένης ἔννοιας περὶ ιστορίας καὶ ἐν τῇ ἑρεύνῃ αὐτοῦ νά χωρήσῃ βαίνων ἐπί τοῦ ἁδάφους τῆς ισραηλιτικῆς θρησκείας ἵνα οὕτω ἀποφύγῃ ἄκαιρον καὶ ἀσκοπὸν ἀνάγκητην ξενῶν ἐπιδράσεων. Ἐν τῷ καθορισμῷ τῶν αἰτίων ὅτινα συνέδεσαν τὸν Θεόν μετά τῆς ιστορίας, πρέπει νά ὅρμηθῶμεν ἐκ τῆς ἐν τῇ Παλαιᾷ Διαθήκῃ, σχηματισθείσης ἔννοιας περὶ Θεοῦ, ὡς ήθικοῦ καὶ δικαίου Θεοῦ, θέντος ήθικήν ἐν τῷ κόσμῳ, τάξιν. Ἡ περὶ Θεοῦ ἔννοια αὐτὴ ἔφερεν ἀναγκαῖων εἰς σχέσιν τὸν ἐπαγρυποῦντα ἐπί τῆς ήθικῆς τοῦ κόσμου τάξεως Θεόν πρός ἀνθρώπον φυλάπτοντα ἡ παραβαίνοντα ταύτην. Ἀλλ' ἡ συσχέτισις αὐτῆς Θεοῦ καὶ ἀνθρώπου ἡδύνατο καὶ νά μή ἀπολήξῃ ἀναγκαῖων εἰς τὴν σύνδεσιν Θεοῦ καὶ ιστορίας, ἂν δέν συνέβαλλον εἰς τοῦτο δύο κύρια χαρακτηριστικά τῆς ισραηλιτικῆς θρησκείας, δικαίολικός αὐτῆς τύπος, ὑψ' ὃν αὐτῆς ἀναφαίνεται ἐν τῇ ἀρχαιοτέρᾳ ἐποχῇ, καὶ διέγκωμιος αὐτῆς χαρακτήρ. Τούτων, δι μέν καθολικός τῆς θρησκείας τύπος, ἐν τῷ ὅποιώ το μέν ἀτομον τελείως παραμερίζεται δι δέ Θεός ἔρχεται εἰς σχέσιν πρός τὴν ὀλότητα, πρός τὸν Λαόν, συνέδεσε τὸν Θεόν μετά τοῦ ισραηλιτικοῦ Λαοῦ, δι δέ ἔγκωμιος τῆς ισραηλιτικῆς θρησκείας χαρακτήρ, προερχόμενος ἐκ τῆς βραδείας ἀναπτύξεως τῆς διδασκαλίας τῆς ἀναστάσεως τῶν νεκρῶν, ἐνετόπισε τὴν θείαν ἔνέργειαν, τὴν τιμωρούσαν καὶ ἀμείβουσαν τὸ κακό καὶ τὸ καλόν, ἐν τῷ κόσμῳ τούτῳ καὶ οὕτω πλέον δι Θεός συνεδέθη μετά τῆς ιστορίας τοῦ ισραηλιτικοῦ λαοῦ κατ' ἀρχάς καὶ ἐπειτα μετά τῆς παγκοσμίου ιστορίας κατά τὴν προφητικήν περίοδον, καθ' ἥν ισχυρῶς ἐτονίσθη ἡ ίδεσα παγκοσμότητος τοῦ Θεοῦ. Ἐνεκα τῆς τοιαύτης συνέδεσμως Θεοῦ καὶ ιστορίας, ἡ ιστορία δέν θεωρεῖται πλέον τυχαία πλοκή γεγονότων, ἀλλ' ἀποβιάνει ιστορία τῆς τιμωρίας καὶ ἀμοιβῆς τοῦ κακοῦ καὶ τοῦ καλοῦ πρός ἀποκατάστασιν τῆς διαταρασσομένης ήθικῆς τοῦ κόσμου τάξεως. Οὕτω, δυστυχία καὶ εύτυχία ἀποτελοῦσι, κατά τὴν ἀντίληψιν ταύτην, εἰς χείρας τοῦ Θεοῦ τά μέσα πρός τιμωρίαν καὶ ἀμοιβήν, τά δέ μεγάλα γεγονότα τῆς ισραηλιτικῆς ιστορίας ἀρχονται νά κατανοῶνται ὑπό τὴν ἐποιησιν ταύτην.

Ἡ διαμορφωθείσα αὐτη περὶ ιστορίας ἀντίληψις ἔχει καὶ προτερήματα καὶ ἀσθενή σημεία. Ἐπεκδεχομένη τὴν θείαν ἐν τῇ ιστορίᾳ ἔνέργειαν ὡς κατανοητήν ὑπό τοῦ ἀνθρωπίνου λογικοῦ καὶ καθορίζουσα ταύτην καθ' ἔνα μόνον τρόπον ἐπί τῇ βάσει τῆς μιᾶς καὶ μόνης ἀρχῆς, τῆς τιμωρίας καὶ ἀμοιβῆς τοῦ κακοῦ καὶ τοῦ καλοῦ, ἔφερεν ἀναγκαῖων ἐπί τάπιτος τό πρόβλημα τῆς θεοδικίας, εὔθυς ὡς αὐτή ἡ ιστορία εἰς πολλάς περιπτώσεις κατεδείκνυε τούς ἀσεβεῖς

εύτυχοῦντας καὶ εύσεβεῖς δυστυχοῦντάς. Αἱ ἐν τῇ Παλαιᾷ Διαθήκῃ καταβληθείσαι πρόδοπάθειαι πρός λύσιν τοῦ προβλήματος τούτου ἀλλους μέν τῶν ἱσραηλιτῶν ἡγαγον εἰς τὴν ἀρνησιν τοῦ ἡθικοῦ καὶ δικαίου Θεοῦ, ἀλλους δέ τουναντίον εἰς τὴν ἀρνησιν τοῦ δυνατοῦ τῆς κατανοήσεως τῆς θείας ἐν τῷ κόσμῳ ἔνεργειας, τούτεστι τῆς ιστορίας.

Ἡ τελευταία, ὅμως, αὐτη διδασκαλία περὶ τοῦ ἀδυνάτου τῆς κατά πάντα κατανοήσεως τῆς ιστορίας ἔχει τάς ριζας αὐτῆς εἰς ἄλλην, δευτέραν, περὶ ιστορίας ἀντίληψιν. Αὕτη δομάται ἐκ τῆς ἔννοιας τοῦ ἀγαπῶντος Θεοῦ, ὅστις μετά τὴν πτώσιν τῶν πρωτοπλάστων, ἡτις ἐπήνεγκε τὴν ἀπώλειαν τῆς μακαρίας ἐκείνης καταστάσεως τοῦ παραδείσου καὶ διέστρεψε τὴν βούλησιν τοῦ ἀνθρώπου πρός το κακόν, ἐπεμβαίνει ἐξ ἀγάπης εἰς τὴν ιστορίαν καὶ ἐρχόμενος εἰς σχέσιν πρός τὸν ισραήλ συνάπτει μετ' αὐτοῦ διαθήκην πρός ἐπαναφοράν τοῦ ἀνθρώπου εἰς τὴν πρό τῆς πτώσεως κατάστασιν. Υπὸ τὴν ἐποιησιν ταύτην διλόκληρος ἡ ιστορία ἀποβαίνει ιστορία τῆς σωτηρίας τοῦ ἀνθρώπου ὑπό τοῦ Θεοῦ κατευθυνομένην, διό καὶ ἡ ιστορία ἀποτελεῖ κατ' ἔξοχήν τὸ πεδίον τῆς ἀποκαλύψεως. Ἐπειδή δέ δι Θεός ἐλευθέρως ἐν τῇ ιστορίᾳ δρᾶ, διά τοῦτο, κατά τὴν ἀντίληψιν ταύτην, ἡ ιστορία δέν εἶναι δυνατόν νά ἐκληφθῇ ὡς κατά τάντα καὶ πάντοτε κατανοητή, τὰ δέ ιστορικά γεγονότα δέν πτοσλαμβάνουσι ἐκ τῶν προτέρων καθωρισμένην ἔννοιαν, ἀλλ' ἀποκτῶσι διαφόρους σημασίας. Παρά ταῦτα, ἡ τοιαύτη ἔννοια προσέλαβε παρά τῷ ισραηλιτικῷ λαῷ ἐπικίνδυνον κατεύθυνσιν διότι ἡ περὶ τῆς διαθήκην τοῦ Θεοῦ μετά τοῦ ισραήλ σχηματισθείσα παράδοσις ἀπέβη ἡ κλείς τῆς κατανοήσεως τοῦ παρόντος, ἐρμηνευομένου ὑπό τὸ φῶς τοῦ παρελθόντος. Ἀλλ' οὕτω καθίσταται ἀδύνατος ἡ ὄρθη κατανοησις τοῦ παρόντος καθ' ὅσον ἀφήρουν ἐκ τῶν προτέρων ἀπό τῶν γεγονότων τὴν ἀληθῆ αὐτῶν ἔννοιαν. Κατά τῶν τοιούτων ἐπικινδύνων κατευθύνσεων ἡγέρθησαν οι Προφῆται τονίσαντες δι τὴ θεία ἐν τῇ ιστορίᾳ ἔνέργεια δέν εἶναι δυνατόν νά ἐγκλεισθῇ εἰς τι διάγραμμα ἀλλ' εἶναι ἔνέργεια πολλαχοῦ ἐκδηλουμένην, διό καὶ ἡ ιστορία δέν εἶναι πάντοτε κατ' αὐτούς κατανοητή.

Β. ΒΕΛΛΑΣ

ἸΩ καθηγητής τοῦ Πανεπιστημίου Ἀθηνῶν Βασ. Βέλλας (1902 - 1969) κατέχει τὴν ἔδρα τῆς ἑβραϊκῆς γλώσσας καὶ τῆς ἐρμηνείας τῆς Παλαιᾶς Διαθήκης. Διατέλεσε γενικός γραμματέας τοῦ ὑπουργείου Παιδείας (1952), γεν. διευθυντής τῆς Ἀποστολικῆς Διακονίας (1947 - 53), γεν. διευθυντής Θρησκευμάτων (1945 καὶ 1962 - 64).

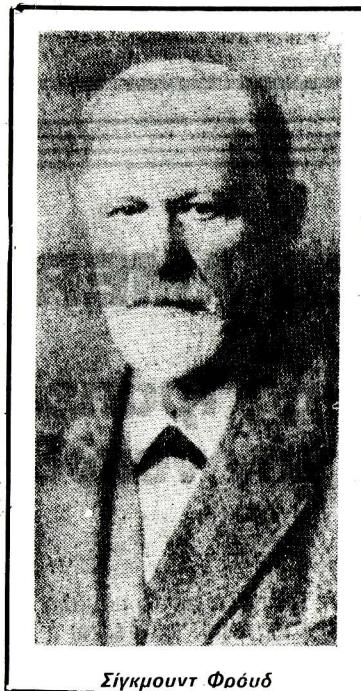
Συνέγραψε πολλές μελέτες κι ὅρθρα στά ἐλληνικά, γαλλικά καὶ γερμανικά.

Τό παραπάνω δρόμο του διαδημοσιεύεται ἀπό τὴν πανελλήνια ἑγκυκλοπαιδική ἐπιθεώρηση «Ραδάμανθυς», 15 Ὁκτωβρίου 1949].

Ψυχογραφήματα τοῦ Φρόυδ τά εὔθυμα ἀνέκδοτά του

Τά ἀστεῖα του, κράμα ἑβραιϊκῆς σάτιρας καί σοφιστικῆς εὐλυγισίας

Τρεῖς Γερμανοί, ἑβραιϊκῆς καταγωγῆς, προσδιόρισαν μὲ τὴν ἐπιστήμη καὶ τὸ πνεῦμα τους τὴν φυσιογνωμία τοῦ σημερινοῦ κόσμου: 'Ο Κάρολ Μάρξ, ὁ Ἀλμπερτ Αἰνστάιν καὶ ὁ Σίγκμουντ Φρόυδ. Δέν μποροῦμε ἀκόμη νάξουμε ὅτι θά εἴμαστε ἀργότερα ύπερήφανοι ἢ ὅτι θά καταριόμαστε τὴν τύχη, ἐπειδὴ ὑπήρξαμε συγκαιρινοί καὶ τῶν τριῶν. Οἱ νόμοι καὶ τὰ θεωρήματα τοῦ Αἰνστάιν ὅνοιξαν τὴν πύλη σὲ μιά ἐποχή πού τῇ λέμε ἀτομική καὶ τρομάζουμε γιατίξερουμε πόσο ἀνόητος μπορεῖ νάξειν ὁ ἀνθρώπος. 'Ο Μάρξ εἶχε ἀπλοποιήσει ἡδη ἀκόμη περισσότερο τὴν ύποθεση τῆς ἀνθρώπινης μωρίας, χωρίζοντας στὴν ἐποχή μας τὸν κόσμο σὲ δύο στρατόπεδα, δησπού οἱ ἀρμόδιοι κάνουν «ἀστεῖα» παίζοντας καμιά φορά, μέσης ἀγριες γκριμάτσες στὸ πρόσωπο, τὸ τόπι πού τούς ἔτοιμασε ὁ Αἰνστάιν. 'Ο τρίτος, ὁ Φρόυδ, περνώντας τὰ μέχρι τοῦδε ἐσκαμμένα τῆς θεολογίας καὶ τῆς μεταφυ-

Σίγκμουντ Φρόυδ
(1856 – 1939)

σικῆς, προχωρώντας μὲν υπερέπι μέσα στὴν ὄγρια νύχτα τῆς ἀνθρώπινης ψυχῆς, ἀνακάλυψε (ἢ δημιουργησε) τὸ «ύποσυνείδητο» δησπού μασκαρέμενοι ἔξοριστοι, λέει, ἀπό τὸν πιό πάνω δροφο, τῇ συνείδησή μας, ἔχουν στήσει μακάβριο χορό καὶ ἐνοχλοῦν κρυφά μὲ τίς φωνές καὶ τίς ἀπαίσιες ματιές τους τὴν ψυχική μας /σορροπία, τίς ἐκδηλώσεις μας στὴν καθημερινή μας ζωή. Εἴμαστε, λέει, ἀπό γενετῆς ψυχικά ἀρρωστοί, χωρίς ἐλπίδα θεραπείας μέχρι, τῇ στιγμῇ πού γεννήθηκε ἡ Ψυχανάλυση, στὴν Μπέργκγκασσε ἀριθ. 19, τὸ σπίτι τοῦ Φρόυδ στὴ Βιέννη. Καὶ ἀκριβῶς στὴν πατρίδα τῆς νέας Ιατρικῆς τέχνης, ὅχι δμως καὶ τοῦ Φρόυδ πού γεννήθηκε τὸ 1856 σὲ μιά πολίχνη τῆς Μοραβίας, τὸ Φράμπεργκ, ἀμφισβήτεται σάν γνήσια ἐπιστήμη ἡ Ψυχανάλυση ἀπό τούς ἐπιστημούς τῆς Ιατρικῆς Σχολῆς καὶ τὸ πλήθος τῶν ἀντισημιτῶν τῆς αὐτοριακῆς πρωτεύουσας.

Δέν θά ξεχάσουμε ποτέ μιά ἀκαδημαϊκή τετραδίη τὸ 1956 στὰ ἑκατοντάρχονα ἀπό τὴν γέννηση τοῦ Φρόυδ: 'Η Διεθνής Ψυχαναλυτική Έταιρεία εἶχε κάνει μὲ τὴν εύκαιρια αὐτή τὸ σχετικό τῆς συνέδριο στὴ Βιέννη καὶ ἐπρόκειτο νά στήσει στὴν αὐλή τοῦ πανεπιστημίου μιά προτομή τοῦ Φρόυδ. Εἶχε κληθεῖ βέβαια καὶ ἡ Ιατρική Σχολή τοῦ πανεπιστημίου, ἐκείνη πού δέν εἶδε ποτέ μέσης καλό μάτι τὸν Φρόυδ καὶ τοῦ ἔφερνε πάντα ἐμπόδια στὴ μέχρι τέλους ἀσυμπλήρωτη ἀκαδημαϊκή του καριέρα. 'Ο κοσμήτορας τῆς Σχολῆς, γιός καὶ αὐτός καθηγητοῦ τῆς Ιατρικῆς στὴν ἐποχὴ τοῦ Φρόυδ, ἔβγαλε τὸ νενεμισμένο λόγο ἐμπρός ἀπό τὴν προτομή πού θά ἀπεκάλυπτε. Μιλοῦσε δὲ ἀνθρώπος μὲ τόση εύγενη τυπικότητα, μέ τόσο ἐσωτερικό δισταγμό, πού τὸν προκαλοῦσε μᾶλλον ἡ παρουσία τῶν συναδέλφων του παρά ἡ προσωπική του γνώμη ἡ ὅποια δέν μποροῦσε καὶ νά βαρύνει, ἀφοῦ ὁ δύμιλητής εἶχε καὶ ἄλλη εἰδικότητα. Οἱ παρευρισκόμενοι ἀπό τὰ πέρατα τοῦ κόσμου ψυχαναλυτές κατάλαβαν ἐπί τόπου τὸ δράμα τοῦ καημένου τοῦ κοσμήτορα. Τελικά ἀποκαλύφθηκε ἡ μᾶλλον ταπεινή προτομή καὶ

ξαφνικά ἀστραφαν στὸ λίγο ἥλιο τῆς Βιέννης οἱ ἐλληνικοί στίχοι ἀπό τὸν «Οἰδίποδα» τοῦ Σοφοκλῆ, χρυσοχαραγμένοι κάτω ἀπό τὴν μορφή τοῦ Φρόυδ:

ΟΣ ΤΑ ΚΛΕΙΝ' ΑΙΝΙΓΜΑΤΑ ΗΔΕΙ ΚΑΙ ΚΡΑΤΙΣΤΟΣ ΉΝ ΑΝΗΡ

Τό θέμα, ώστόσο, τῆς ἐμπιστοσύνης καὶ τῆς σοβαρότητας τῆς Ψυχανάλυσης τὸ ἀφήνουμε σάν πρόβλημα στούς εἰδικούς ἐπιστήμονες, σημειώνοντας μόνο ὅτι τὰ «παιδιά» τοῦ Φρόυδ: ἡ ἀτομική ψυχολογία τοῦ "Άλφρεντ Αντλερ, ἡ ψυχολογία τοῦ βάθος τῆς σχολῆς τῆς Ζυρίχης μὲ ἐπικεφαλῆς τὸν κ. Γιούνγκ καὶ η κάπως πολιτικοφιλολογική ὑπαρξιστική ἀνάλυση τοῦ Σάρτρ εἶναι περισσότερο θετικά στοιχεία στὴν ἔρευνα τοῦ ύποσυνείδητου παρά ἡ ίδια ἡ Ψυχανάλυση μὲ τὸν πανεξουαλικό δογματισμό τῆς. Τό θέμα τὸ ειδικότερο πού μᾶς ἐνδιαφέρει ἐδῶ σάν ιστορικούς εἶναι τὸ «ἀνέκδοτο», τὸ «ἀστεῖο» σάν σημαντικό στοιχεῖο τῆς Ιατρικῆς βιογραφίας. Πρῶτος ὁ Φρόυδ ἀσχολήθηκε συστηματικά καὶ ἀπό τὴν ἀποψή του μέ τὸ θέμα τοῦτο, δημοσιεύοντας τὸ 1905 τὴν πραγματεία του:

«Τό άστειο καί ή σχέση του πρός τό ύποσυνείδητο». Στήν έργασία του αύτή, άναλούντας διάφορες κατηγορίες. Άστειών αποκαλύπτει σάν γενεσιούργο αίτια τού άστειού τήν έπιστροφή στήν παιδικότητα ή τή νοσταλγία της, τήν έκτονωση άπό πιεστικά ύποστρώματα, τήν πολιτική καί τήν κοινωνιογική διαμαρτυρία καί φυσικά καί τό άγαπημένο του μοτίβο: τή δημιουργία ήδονιστικής άμυσφαιρας σάν αίτημα άτιθασου πανσεξουαλισμού. «Έκτοτε έγινε ή «άνεκδοτολογία» άντικείμενο σοβαρῶν έρευνῶν, μπήκε στά μεγάλα θέματα τῶν διενῶν λαογραφικῶν συνεδρίων καί δημιούργησε τούς έπιστήμονες άνεκδοτολόγους, όπως προηγουμένως τό χιοῦμορ ἀπασχόλησε διάσημους έρευνητές, λόγου χάριν τό Γερμανό Λίπ καί τό Δανό φιλόσοφο Χαϊφφντινγκ. Τό χιοῦμορ διαφέρει, βέβαια, άπο τό άστειο. Τό πρώτο εἶναι ἔνα εἶδος κοσμοθεωρίας, μά στάση άπεναντι στίς κακοτοπίες τῆς καθημερινῆς μας ζωῆς — τό άστειο μιά στηγματία ἔκρηξη σέ μιά δρισμένη κατάσταση. Τό χιοῦμορ εἶναι τό ἀπαλό μειδίαμα τοῦ φιλασθόφου, φανερώνει σοβαρότητα, άγάπη καί πνευματική ἐλευθερία, δέν έχει τίς αἰχμές τοῦ άστειού, δέν σατιρίζει, δέν άποσυνθέτει. Τό άστειο, άντιθετα, καίει τά γύρω, ἀδιάφορο πρός τήν καταστροφή πού προκαλεῖ, ἀρκεῖ νά προκαλέσει τό γέλιο, ἔστω καί τό καγχαστικό, τοῦ άστειευόμενου. Τά έλατηριά του εἶναι, πολλές φορές, σκοτεινά, προδοτικά γιά τήν ψυχική κατάσταση τοῦ άστειευόμενου ἐνεργητικά καί παθητικά. Εἶναι προδοτικά δχι μόνο γί' αὐτὸν πού κάνει ή διηγεῖται άστεια, ἀλλά καί γιά κείνον πού ἀκούει άστεια καί πώς ἀντιδρά δταν τά άκούει. Γί' αὐτό ή «άνεκδοτολογία» τῆς προσωπικότητας εἶναι σημαντικό στοιχεῖο τῆς ιστορικῆς βιογραφίας, σημαντικό καί προδοτικό ἀκόμη καί γιά τόν Φρόουδ, πού ἀσχολήθηκε μ' αὐτό τά πράγματα στήν ἀρχή τῆς καριέρας του. Θά προσπαθήσουμε, λοιπόν, να δούμε τόν Φρόουδ μέσα ἀπό τά δικά του άστεια.

Τήν εύκαιρια μᾶς τήν προσφέρει ή παλαιά ἔκδοση ἐνός τομιδίου μέ τό γερμανικό τίτλο «Ο Φρόουδ καί τά άνεκδοτά του», Μόναχο 1970. Πρόκειται γιά μιά συγκέντρωση τῶν πιό χαρακτηριστικῶν του άστειών ἀπό τόν Jorg Drews. Τά άνεκδοτα εἶναι άυθεντικά καί ἔχουν παρθεῖ κατά τό μεγαλύτερο μέρος ἀπό τήν καλύτερη βιογραφία τοῦ Φρόουδ, τό τρίτομο ἔργο τοῦ «Ἄγγλου μαθητῆ του Ernest Jones, γερμανική ἔκδοση Στουτγάρδη 1960 - 1962. Από τή συλλογή αὐτή τοῦ Μονάχου πήραμε κι ἐμεῖς τό άνεκδοτο πού προτάξαμε στό ἄρθρο μας.

ΨΥΧΑΝΑΛΥΟΝΤΑΣ ΤΟΝ ΦΡΟΪΔ

Στό δημοσίευμά του «Μιά άναμνηση τοῦ Λεονάρδου Ντά Βίντζι ἀπό τήν παιδική του ήλικια» άναφέρει ο Φρόουδ καί τά ἔξης:

«Οι περισσότεροι βιογράφοι ἔχουν τήν τάση νά ξιδανικεύουν τόν βιογραφούμενο, βάζοντάς τον στή σειρά τῶν προτύπων πού είχαν στήν παιδική τους ήλικια. Εἶναι σάν νά θέλουν νά ξαναζωντανέψουν μέ τόν βιογραφούμενο τήν είκόνα τοῦ πατέρα στήν παιδική φαντασία. Γιά χάρη τῆς (ύποσυνείδητης αὐτῆς) ἐπιθυμίας σβήνουν τά προσωπικά χαρακτηριστικά τῆς φυσιογνωμίας τοῦ βιογραφουμένου, λειαίνουν τά ίχνη τοῦ ἀγώνα πού είλε κατά τή ζωή του μέ έσωτερικές καί ἔξωτερικές ἀντιθέστητες, δέν άνεχονται στόν βιογραφούμενό τους κανένα ύπολειμμα ἀνθρώπινης ἀδυναμίας ή ἀτέλειας καί μᾶς δίνουν ἔτσι μιά πράγματι ψυχρή, ξένη ίδιανική μορφή, ἀντί νά μᾶς δώσουν τόν ἀνθρώπο μέ τόν δόπιο θά μπορούσαμε νά αἰσθανθούμε ήτι έχουμε μιά μακρινή συγγένεια. Εἶναι λυπηρό τό γεγονός αὐτό, γιατί έτσι θυσιάζουν οι βιογράφοι τήν ἀλήθεια σέ μιά χίμαιρα καί γιά χάρη τῆς παιδικής τους φαντασίας χάνουν

Ο μικρός Φρόουδ μέ τόν πατέρα του.

τήν εύκαιρια νά διεισδύσουν στά πιό γοητευτικά μυστικά τῆς φύσεως τοῦ ἀνθρώπου».

Τή σύσταση αὐτή τοῦ Φρόουδ θ' ἀκολουθησουμε κι ἐμεῖς προσπαθώντας, μέ βάση τά αύθεντικά του άνεκδοτα, νά μπούμε στό «μυστικό» τοῦ ἀνθρώπου πού πίστεψε ὅτι ἀνοίξει τήν ἀμπαρωμένη πόρτα τῆς ἀνθρώπινης ψυχῆς καί εἶδε τό χάος καί τήν άθλιότητά της ὅπως κανένας ἄλλος πρίν ἀπό αὐτόν.

Τό 1909 ταξίδεψε ο Φρόουδ μέ τούς μαθητές του Γιούνγκ καί Φέρεντσι στίς Ήνωμένες Πολιτείες, καλεσμένος γιά διαλέξεις σέ πανεπιστήμια. «Οταν τό πλοίο ἐμπαινε στό λιμάνι τῆς Νέας Υόρκης καί ἀρχιζε νά διαγράφεται η ἐπιβλητική σιλουέπτα τοῦ Μανχάτταν, εἶπε ο Φρόουδ στό Γιούνγκ:

— Πού νά ξέρουν οι Αμερικανοί ήτι τούς φέρνουμε τήν πανούκλα!

Ἐννοούσε, φυσικά, τήν πιο ριτανική νοοτροπίδ τῶν Αμερικανῶν, πού θά ἀναστατώνατον ἀπό τή νέα διδαχή, χωρὶς οὔτε κάν νά φαντάζεται ήτι ἔπειτα ἀπό λίγα χρόνια ή ψυχανάλυση θά γινόταν γιά τόν Αμερικανό τόσο ἀπαραιτητή θόσο καί ή δόνονταιτρική. Σ' αὐτό, βέβαια, συνέβαλαν πολύ καί οι ἐβραϊκής καταγωγῆς γιατροί τῆς Αμερικῆς. Ο ίδιος ο Φρόουδ εἶχε πεῖ σέ μιά ἀδύνατη ὥρα του στόν Αγγλο μαθητή καί βιογράφο «Ερνεστ Τζόουνς: «Ἐχω τήν ἐντύπωση ἀλλωστέ ήτι έιμαι προορισμένος νά ἀνακαλύπτω μόνο αὐτονότα πράγματα. Τό ήτι τά νυκτερινά μας ὄνειρα, ὅπως κι ἐκείνα πού κάνουμε τήν ἡμέρα, ἀποτελοῦν μιά ἐκπλήρωση ἐπιθυμίας μας, αὐτή ή ἀνακάλυψή μου εἶναι κατά βάθος μιά ἀμπελοφιλοσοφία. Καί τό δλλο: ήτι καί τά παιδιά παρουσιάζουν σεξουαλικές δρμές, αὐτό τό ξέρει κάθε νταντά!»

Η ΠΡΙΓΚΙΠΙΣΣΑ ΚΑΙ Ο ΔΑΣΚΑΛΟΣ

«Η πριγκιπίσσα τῆς Έλλάδας Μαρία Βοναπάρτη εἶναι

ΦΡΟΪΔ: Σέ μένα συνέβαινε τό άντιστροφό, „Αλμπερτ. „Οταν είχα νά κάνω μέ γεωμετρικά θεωρήματα, τά καταπολεμοῦσα ἀνακαλύπτοντας πονοκεφάλους...“

ΑΙΝΣΤΑΪΝ: „Οταν ἥμουν παιδί, ἀγαπητέ μου Σίγκμουντ, καταπολεμοῦσα τούς πονοκεφάλους μου ἀνακαλύπτοντας γεωμετρικά θεωρήματα.“

γυματικότητα ὅμως θύμα τοῦ σεξουαλισμοῦ του (Μιννα γνωστό ὅτι ἦταν μαθήτρια τοῦ Φρόουδ καὶ ψυχαναλύτρια τοῦ „Ἐντγκαρ“ Ἀλλαν Πόε, γιά τό ἔργο καὶ τήν προσωπικότητα τοῦ ὁποίου ἔγραψε μιά σχετική μελέτη. Σέ μιά συζήτηση μέ τό δάσκαλό της τόν Φρόουδ τόν χαρακτήρισε ἡ εὐγενής μαθήτριά του «μεγαλοφυῖα». Ὁ Φρόουδ τῆς ἀπάντησε:

— Μεγαλοφυῖες εἶναι ἀνυπόφοροι ἄνθρωποι. Ἐρκεῖ νά ρωτήσετε τήν οἰκογένειά μου καὶ θά μάθετε πόσο εύκολα μπορεῖ νά ζήσει κανείς μαζί μου. Ἐπομένως, ἀσφαλῶς δέν εἶμαι μεγαλοφυῖα.

Σέ τέτοια σοφίσματα (τῆς ἀθηναϊκῆς παρακμῆς πάντως) κατέφευγε εύκολα ο Φρόουδ, πού δέν ἀρνήθηκε ποτέ τήν ἐβραϊκότητά του, χωρίς ὅμως καὶ νά τήν τονίζει, ἀν δέν ὑπῆρχε ἀνάγκη. Οι Ἐβραῖοι, εἴπε κάποτε στόν Τζόουνς, ὑπῆρξαν γιά πολλούς λόγους στήν ἔξελιξη τους μονόπλευροι, δίνοντας περισσότερη ἀξία στό μυαλό παρά στό σώμα. Ἀλλά κι ἕγω ὁ ἴδιος, ἀν θά χρειαζόταν νά διαλέξω μεταξύ τῶν δύο, θά ἔβαζα τό μυαλό μου στήν πρώτη θέση.

Τό μυαλό αὐτό εἶχε ὀλες τίς φίνες ἰδιότητες τῆς ἐβραϊκῆς διανόσηστος, ὅταν ἔρχοταν σέ δύσκολη θέση. Κάποτε παρουσιάσθηκε στόν Φρόουδ μιά ἀσθενής του μέ τό ἔγκης ἐπιχείρημα:

— Διησχιρίζεσθε, κύριε, ὅτι ὅλα μας τά ὄνειρα εἶναι ἐπιθυμίες ἀπώθημένες στό ύποσυνείδητο μας. Ἡ θεωρία σας εἶναι ἀσφαλμένη καὶ νά γιατί: Τήν τελευταία νύχτα ὄνειρεύθηκα πώς ἔπεσα ἀπό τή σκάλα κι ἔσπασα ἔνα πόδι μου. Κάτι τέτοιο, βέβαια, δέν μπορεῖ νά εἶναι κρυφή ἡ φανέρη ἐπιθυμία μου...

Νά ἡ ἀπάντηση τοῦ Φρόουδ, πού θά μποροῦσε νά τήν ἔχει δώσει σέ μαθητή του ὁ Πρωταγόρας ἢ ὁ Γοργίας:

— Καί βέβαια, κυρία μου, τό δνειρό σας ἦταν ἀπόρροια μιᾶς ἐπιθυμίας σας. Δέν ἐπιθυμούσατε πάντοτε νά μοῦ ἀποδείξετε ὅτι τά ὄνειρα δέν ἀποτελοῦν ἐπιθυμίες μας; Καί ἀν αὐτό πού δνειρεύθηκατε, αὐτό καθ' ἔαυτό, δέν ἦταν ἐπιθυμία σας, ώστόσο ἡ ἐπιθυμία σας ἦταν νά ἀνασκευάσετε τή θεωρία μου περί δνείρων - ἐπιθυμῶν. Ἐπομένως τό δνειρό σας ἀποτελοῦσε προσωπική σας ἐπιθυμία. „Οπερ ἔδει δεῖξε.“

ΕΒΡΑΪΚΗ ΚΑΡΤΕΡΙΑ

Ἡ ἐβραϊκή του καταγωγή τοῦ δημιουργοῦσε πρόσθετες πικρίες, στό ἀντισημιτικό περιβάλλον τῆς Βιέννης. Παιδί ἀκόμη εἶχε ἀκούσει ἑκείνη τήν ιστορία ἀπό τόν πατέρα του, πού τόν πλήγωσε καὶ μείωσε τό σεβασμό του ἀπέναντι στόν γεννήτορα: Κάποτε ἔνας κακοήθης ἄρπαξε τό γούνινο καπέλο τοῦ πατέρα τοῦ Φρόουδ καὶ τό πέταξε λέγοντάς του:

— Παλιοεβραϊτέ, τό πεζοδρόμιο δέν εἶναι γιά τά μούτρα σου, κατέβα καὶ βάδιζε στό δρόμο...

Καί ὁ Φρόουδ, 12 χρονῶν τότε, ρωτᾶ μέ ἀγώνια τόν πατέρα του:

— Κι ἔσυ τί ἔκανες;

— Κατέβηκα στό δρόμο, μάζεψα τό καπέλο μου καὶ συνέχισα...

Τήν ἐβραϊκή αὐτή καρτερία, σωστή κοσμοθεωρία τῆς φυλῆς, ἔπρεπε νά τήν ἐπιδείξει ἀργότερα καὶ ὁ ἴδιος ὁ Φρόουδ, ὅταν χυδαῖοι τύποι τόν προπηλάκιζαν στό δρόμο

γιά τή σημασία τοῦ σεξουαλισμοῦ στήν ψυχική ζωή τοῦ ἀνθρώπου. Τά εἶχε συνηθίσει πιά καὶ συνέχισε καὶ αὐτός τό δρόμο του μέντοι περιέργο πικρό χαμόγελο. Καὶ σάν βιοπαλαιστής γιατρός δέν τά πήγαινε, στήν ἀρχή τουλάχιστον τής καριέρας του, καθόλου καλά. Τούς σπάνιους πελάτες στό σπίτι του στήν Μπέργκυκάσσε 19 (σήμερα Μουσεῖο Φρόουδ) συνήθιζε μαζί μέ τή γυναίκα του νά τούς ὀνομάζει «νέγρους» γιά τόν ἔξης λόγο: „Ἐνα χιουμοριστικό περιοδικό τής Βιέννης, τά «Πτερόεντα φύλλα», εἶχε δημοσιεύσει μιά γελοιογραφία ἐνός λιονταριού πού χασμουριέται καί λέει «Μεσημέρι κι ἀκόμη οὕτε ἔνας νέγρος δέν πέρασε!». Στούς ἐλάχιστους μαθητές του στό πανεπιστήμιο, ὅπου δίδασκε σάν ἀμισθος ὑφηγητής, συνιστοῦσε, σχετικά μέ τήν ἐφαρμογή τής ψυχανάλυσης σέ ἀσθενεῖς:

— Τελικά, μπορεῖ δλόκληρος δέ κόπος σας νά ἔχει καταβληθεῖ δωρεάν. Μετά τήν παράδοση τόν πλησίασε ἔνας ἀτιδίας ψυχαναλυτής, πού κέρδιζε πολλά μέ τή μέθοδο τοῦ Φρόουδ, καὶ τού εἴπε:

— Πώς εἶναι δυνατόν, κύριε καθηγητά, νά ἔμβαλετε τέτοιο φόβο σέ νέους ἀνθρώπους ώς πρός τό μέλλον τους. Νά, πάρτε ἔμένα ώς παράδειγμα. Βεβαίως μερικούς ἀσθενεῖς προσπάθησα νά τούς θεραπεύσω ματαίως – ἀλλά ποτέ δωρεάν!...

Στή βασική σημασία πού ἀπέδιδε δέ Φρόουδ στόν παράγοντα «σεξουαλισμός» κατά τή θεραπεία νευρώσεων καὶ ἀργότερα στή διατύπωση τής ψυχαναλυτικῆς θεωρίας, φαίνεται ὅτι τόν δόδηγησαν τρία ίσχυρά βιώματα. Πρώτον, η παρατήρηση τοῦ συναδέλφου του Μπρόουερ: «Στίς περιπώσεις νευρωτικῶν γυναικῶν οι αιτίες συνδέονται πάντοτε μέ τά μυστικά τής κρεβατοκάμαρας», δεύτερον η διαπίστωση τοῦ Γάλλου Ιατροῦ Σαρκό, παρουσία τοῦ Φρόουδ, ότι «δρισμένες διαταραχές τοῦ νευρωτικοῦ συστήματος συνδέονται πάντοτε μέ τήν «choose genitale». Στήν τρίτη περίπτωση τήν πιό δραστική διαπίστωση καὶ φρασεολογικά τήν ἔκανε δέ Βιέννης καθηγητής τής Γυναικολογίας, Χρόμπακ. „Οταν δέ Φρόουδ τοῦ παρουσίασε μιά νευρωτική ἀσθενή του, τής δόπιας δέ ἀνδρας ἦταν σεξουαλικά ἀνίκανος, ζητώντας τή βοήθεια τοῦ διάσημου γυναικολόγου, δέ Χρόμπακ κούνησε τούς ὕμους του καὶ εἴπε:”

— Τό μόνο φάρμακο γιά τή θεραπεία τῶν νευρώσεων της δέν μποροῦμε, δυστυχῶς, νά τό γράψουμε στή συνταγή. Νά πως θά τό διατύπωνα:

«RP.: PENIS NORMALIS. DOSIM. REPETATUR». (Οι μή ἐπιάστοτες δές ρωτήσουν γιά τή μετάφραση τής συνταγῆς τό γιατρό δέ τό φαρμακοποιό τους δέ καί, ἐν ἀνάγκη, τόν καθηγητή τῶν λατινικῶν τους, δέν ύπάρχει ἀκόμη).

ΦΡΟΪΔ ΚΑΙ NAZI

Σίγκμουντ Φρόουδ, δέ περιφρονητής τής θρησκείας («Ἡ θρησκεία γεννήτορες ἀπό τήν ἀνάγκη γιά βοήθεια πού αισθάνθηκε τό παιδί καὶ δέ νεαρή στήν ήλικία ἀνθρωπότητα»), δέ ταπεινωτής τής φιλοσοφίας («Φιλοσοφία εἶναι μιά ἀπό τίς πιό ἀξιοπρεπεῖς μορφές τοῦ ἔξευγενισμοῦ σεξουαλικῶν ἀπωθημένων – καὶ τίποτε ἄλλο»), δέ δάσκαλος πού ἀπώθησε ἀπό κοντά του τούς δύο παλαιότερους μαθητές του, τόν Γιούνγκ καὶ τόν „Άλφρεντ Αντλερ («Ἀποσκίρτησαν γιατί ἡθελαν νά γίνουν καὶ αὐτοί Πατριάρχες»), δέ πρός τά ἔξω ἀσκητικός τύπος, στήν πρα-

Η ΑΛΛΗ ΟΨΗ

Δημοσιεύουμε τήν παρακάτω ἐπιστολή πού στάλθηκε ἀπό τήν κ. Λ. Κοέν στόν κ. Φρέντυ Γερμανό, χρονογράφο τῆς «Ἐλευθεροτυπίας».

«Λέγομαι Λίζα Κοέν καὶ είμαι Ἐβραία. Είμαι καὶ θαυμάστριά σας. Σᾶς θαυμάζω όχι μόνο γιατί είσαστε ἔξυπνος, πρωτότυπος καὶ δημιουργικός στή δουλειά σας ἄλλα, τό κυριότερο, γιατί σ' αὐτή τή δουλειά σας ὑπάρχει ἀντικειμενικότητα καὶ ἀνθρωπιά. Σέ κανένα κείμενό σας δέν βρήκα φανατισμό καὶ ἐμπάθεια. Πράγμα ἀρκετά σπάνιο στόν καιρό μας, γι' αὐτό, ἄλλωστε, καὶ σᾶς γράφω.

Ομολογῶ ὅτι τό χρονογράφημά σας «ANNA FRANK 82» μέ ἐξέπληξε δύναμη. Ἀπό ἄλλους θά περίμενα ἔνα τέτοιο κείμενο, όχι δύμας ἀπό σᾶς.

Γιά τή σφαγή τῶν ἄμαχων Παλαιστίνων ἀπό Φαλαγγίτες στή Βηρυτό αἰσθάνθηκα καὶ ἔγώ σάν κάθε ἀνθρωπος φρίκη καὶ ἀποτροπασμό. Καὶ ἀν δισαρηλινός στρατός γνώριζε πράγματι ὅτι γίνεται αὐτή ἡ σφαγή καὶ δέν τήν ἐμπόδισε, τότε ἀποδοκιμάζω τούς ύπευθυνους μέ ἀγανάκτηση καὶ ὄργη.

Ομως, παρ' ὅλα αὐτά, τό νά παρομοιάζετε τήν 15χρονη κοπελίτσα τής Παλαιστίνης μέ τήν δοπιαδήποτε Εβραιοπούλα, θύμα τοῦ Ναζισμοῦ, είναι κάτι παραπάνω ἀπό ἀδικία, είναι ἰεροσυλία.

Καὶ αὐτό γιατί ἀνάμεσά τους ὑπάρχουν οι παρακάτω μικρές (!!!) διαφορές:

1. Ο πατέρας, ὁ ἀδελφός καὶ οι θεῖοι τῆς Ἀννας Φράνκ, δέν είχαν οὔτε τήν πρόθεση οὔτε τή δυνατότητα οὔτε καὶ τόν ὀπλισμό, βέβαια, νά πειράζουν οὔτε γερμανικό «κουνούπι».

2. ΔΕΝ είχαν βάλει βόμβες σέ σχολεία τῶν Γερμανῶν. ΔΕΝ είχαν σκοτώσει ἀθλητές τῶν Γερμανῶν. ΔΕΝ βομβάρδισαν τά χωριά τῶν Γερμανῶν, ἐρημώνοντάς τα καὶ ύποχρέωντας ἄλλα μικρά παιδιά νά κοιμοῦνται γιά χρόνια σέ ύπογεια καταφύγια καὶ νά μήν ξέρουν τό φεγγάρι καὶ τή ἀστρά.

3. Η Ἀννα Φράνκ καὶ τή ἀδέλφια τῆς ΔΕΝ γυμνάζονταν ἀπό τρυφερή ἡλικία οὔτε φανατίζονταν γιά νά καταστρέψουν τό γερμανικό ἔθνος.

4. Η Ἀννα Φράνκ ΔΕΝ πέθανε ἀπό σφαίρα ἡ μαχαίρι (μακάρι νά εἶχε πεθάνει ἔτσι). Σύρθηκε σάν τό ζωό στά βαγόνια τοῦ θανάτου, ἔζησε ὅλη τή φρίκη τοῦ Μπέργκεν — Μπέλσεν, τήν ἀρίθμησαν σάν τά ζῶα τοῦ κοπαδίου, τήν ἔβαλαν νά δουλέψει 12 ὥρες τή μέρα μέσα στά χιόνια γυμνοί καὶ πεινασμένη, μέ μιά νερόσουπα τήν μέρα δόλη καὶ δόλη, ἐδει τούς δικούς της νά πηγαίνουν στούς φούρνους καὶ πέθανε μετά ἀπό μῆνες ἀπό ἔξαντληση, ἄλλα δέν ἤταν αὐτή, πού πέθανε πά, ἤταν τό ζωό πού εἶχε ἀπομείνει, ἀπογυμνωμένο ἀπό κάθε τί τό ἀνθρώπινο, μετά ἀπό αὐτό τόν πόνο, τό φόβο, τήν πείνα, τήν ταπείνωση, τήν ἔσαθλιση.

5. Η Παλαιστίνια κοπελίτσα δέν σκοτώθηκε ἀπό Ισραηλινό (αὐτό δέν σημαίνει ὅτι δέν ἔχει τήν εύθυνη του ἄν τό ηξερε) ἄλλα ἀπό φαλαγγίτη, τήν οικογένεια τοῦ δούποιον είναι πολύ πιθανόν νά εἶχε σκοτώσει, μέ τόν ἴδιο τρόπο, δι πατέρας, ὁ ἀδελφός ἡ οι θεῖοι τής κοπέλας σ' αὐτό τό ἀνευ προηγουμένου κύμα ἀνταγωνισμοῦ σέ ἀγριότητα, πού ἔχει καταλάβει καὶ τίς δύο πλευρές. Σίγουρα θά ἔχετε διαβάσει γιά διαδικούς τάφους Χριστιανῶν στήν Τύρο, τή Νταμούρ καὶ ἄλλοι, μέ πτώματα παραμορφωμένα,

Σ' αὐτό τό δωμάτιο τοῦ σπιτιοῦ τοῦ Φρόυδ, στήν Μπέργκεκάσσε No 19 τής Βιέννης, γεννήθηκε ἡ ψυχανάλυση. Δεξιά βρίσκεται τό πρώτο ὀνάκλιντρο, δη που ἔξεταζε τούς ἀσθενεῖς του.

Μπέρναυς, ἡ νεώτερη ἀδελφή τής γυναίκας του: « Αγαπούσα τόν Σίγκμουντ καὶ διατηροῦσα μαζί του ἐπί χρονία σεξουαλικές σχέσεις» — αὐτός ὁ μεσαίανικός κλειδοκράτορας τοῦ σκοτεινοῦ πύργου μέ τά πολλά φαντάσματα που βασανίζουν κρυφά τόν ἀνθρωπο — αὐτός ὁ Φρόυδ ἀντιδροῦσε σέ ἀποφασιστικές στιγμές τής ζωῆς του ὅπως ἔνας ἀπόλοι, κοινότατος ἀνθρωπος τής φυλής του. Ἡ σάτιρα καὶ ἡ αὐτοσάτιρα ὑπῆρξαν τά πολ δυνατά ὅπλα τῶν τέκνων τοῦ Ισραήλ μέσα στήν ἀτέλειωτη ιστορία τῶν δεινῶν τους. « Οταν μετά τό «Ἀναλούς» τό 1938 μπήκαν βάρβαρα μέσα στό σπίτι του στή Βιέννη τά «Ἐς - Ες καὶ τό ἀναστάτωσαν, χωρίς νά ξεχάσουν νά πάρουν μαζί τους καὶ τίς λιγες οικονομίες του, εἴπε δ 82 χρόνων Φρόυδ σ' ἔναν ἀπό τους ἄγριους εισβολεῖς:

— Πρέπει νά σᾶς πῶ ὅτι ποτέ σάν γιατρός δέν εἰσέπραξα γιά μιά ἐπίσκεψη μιά τόσο μεγάλη ἀμοιβή!

Κι ὅταν, γιά νά τόν ἀφήσουν τόν Ιούνιο τοῦ 1938 νά φύγει ἀπό τή Βιέννη γιά τήν Αγγλία, τοῦ ζήτησαν ἔνα πιστοποιητικό ὅτι οι χιτλερικές ἀρχές τοῦ φέρθηκαν πολύ καλά καὶ ἀνάλογα πρός τήν περιωπή του, δι Φρόυδ τους τό ἔδωσε, βέβαια, ἄλλα καὶ ρώτησε τό χιτλερικό ὑπάλληλο ἀν θά μποροῦσε νά προσθέσει στό πιστοποιητικό καὶ τήν ἔξις φράστη:

— Συνιστώ είς πάντα ἐγκαρδίως τήν Γκεστάπο!

★

Πέθανε στό Λονδίνο στίς 23 Σεπτεμβρίου 1939. Παρακάλεσε τό γιατρό του Σούρ νά τόν λυτρώσει ἀπό τους φοβερούς πόνους πού τοῦ προκαλοῦσε ἔνα ἀποκρουστικό καρκίνωμα μέσα στή στοματική του κοιλότητα. Μιά μικρή δόση μόρφιου ἔφτανε. « Οταν τοῦ ἔγινε ἡ ἔνεση, εἴπε στο Σούρ: «Σᾶς εύχαριστώ».

Δέν ἦθελε νά τόν βιογραφήσουν. Ἀπέτρεψε καὶ τόν «Ἀρνολντ Τσβάιχ καὶ τόν Τζόουνς». Ἐλεγε δ Φρόυδ: « Ό-ποιος γίνεται βιογράφος, ἀναγκάζεται στό ψέμα, στήν παρασιώπηση, στό φαρισαϊσμό, στήν ώραιοποίηση, ἀκόμη καὶ στό κρύψιμο τής ἀδυναμίας του νά μήν καταλαβαίνει τα πράγματα. Στή βιογραφία ἡ ἀλήθεια δέν εἶναι προστιτή, οι ἀνθρωποι δέν τήν δέξιουν, ἔπειτα καὶ τό ἄλλο: Δέν ἔχει δικιο ὅ πριγκιπας «Ἀμπλετ ὅταν ρωτάει: Καὶ ποιόν δέν θά μαστίγωναν, ἀν θά τόν ἔκριναν κατά τά ἔργα του;»

■

Πέθανησε στήν Καθημερινή, 26 - 9 - 1982.

Ο καθηγητής κ. Π. Κ. Ένεπεκίδης (1920-) είναι γνωστός ιτιορικός ἐρευνητής θεμάτων τοῦ μεσαιανικοῦ καὶ τοῦ νεώτερου ἀληνισμοῦ. Τίς συστηματικές ἔρευνες, πάνω στής δοτοῖς ἔχει στήριξει τής πρωτότυπες ἐπιστημονικές μελέτες καὶ ἀνακοινώσεις του, ἔχει κάνει σέ χώρες τής Κεντρικής Εύρωπης καὶ ἐν μέρει στήν Ἑλλάδα. Οι ἔρευνες τοῦ κ. Ένεπεκίδη είχαν μεγάλη ἀπήχηση καὶ ἔχουν ἀξιοποιηθεῖ σέ δλες τής νεώτερες ιστορίες τής Βυζαντινής καὶ νεοελληνικής γραμματείας.

Η ἀντίσταση τῶν Ἐβραίων τοῦ Βόλου κατά τή διάρκεια τῆς γερμανικῆς κατοχῆς (1943 - 1944)

ΠΡΟΛΟΓΟΣ

Ἡ ἑβραική φυλὴ στὸ πέρασμα τῶν αἰώνων ὑπέστη πολλούς διωγμούς, μέ διποκορύφωμα τῆς ἀνθρώπινης κτηνωδίας τῆν ἔξοντωση τῶν 6 ἑκατομμυρίων Ἐβραίων ἀπὸ τούς Γερμανούς ναζί, κατά τὴν B' παγκόσμιο πόλεμο.

Στὰ φοβερά κρεματόρια τῶν κτηνανθρωπιῶν, τελείωσαν τῇ ζωῇ τους καὶ 67.151 Ἀλινοεβραῖοι (1), ἀνάμεσα στούς ὅποιους καὶ μερικές ἑκατοντάδες ἀπὸ τίς κοινότητες τοῦ Βόλου, τῆς Λάρισας καὶ τῶν Τρικάλων.

Μέ τὸ ἄρθρο μας αὐτὸ θά δώσουμε τὸ χρονικό τῆς ἔξοντωσης τῶν Ἐβραίων τοῦ Βόλου, γιά νά φωτίσουμε μία δγνωστη, γιά τούς πολλούς, σελίδα τῆς τοπικῆς ιστορίας μας.

ΣΥΝΤΟΜΗ ΙΣΤΟΡΙΑ ΤΗΣ ΕΒΡΑΪΚΗΣ ΚΟΙΝΟΤΗΤΑΣ ΤΟΥ ΒΟΛΟΥ

Ἡ ἐγκατάσταση Ἐβραίων στή Μαγνησίᾳ, εἶναι πολύ παλιά ὑπόθεση. Ἡ ὑπαρξη Ἐβραϊκοῦ στοιχείου στή Δημητριάδα ἀνάγεται στά χρόνια τοῦ βασιλιά Φίλιππου τοῦ E' (2). «Εως τὸν 10 μ.Χ. αἰώνα, θά πρέπει νά ἦταν μία μικρή ὁμάδα, γιατὶ ἀλλιώς θά ἔπρεπε νά είχε περάσει ἀπὸ δῶ δὲ ἀπόστολος Παῦλος που, καθώς ξέρουμε, προτιμοῦσε τίς πόλεις μέ πολυάριθμο Ἐβραϊκό στοιχεῖο.

Κατά τή διάρκεια τῆς βυζαντινῆς αὐτοκρατορίας καὶ τῆς πρώιμης τουρκοκρατίας, δέν ἔχουμε καθόλου ειδήσεις. Πρέπει νά μεταφερθοῦμε στό 160 αἰώνα, γιά νά ἔχουμε τίς πρώτες ειδήσεις. Στήν ἀλληλογραφία τοῦ πρέσβη τῆς Βενετίας στήν Κων/πολη μέ τό δόγη διαβάζουμε:

«... τήν 7η (Σεπτεμβρίου 1587) σημειώθηκε μεγάλη ἐπιδρομή τῶν πειρατῶν κατά τοῦ Βόλου (...). Ἐπήραν αἰχμάλωτους ὄλους τούς ἄντρες τῶν ἐμπορικῶν πλοίων (...) καὶ ἀπό τήν ξηράν αἰχμαλώτισαν ἐπίσης πολλούς, καθώς καὶ τούς Ἐβραίους αὐτῆς τῆς σκάλας (= λιμάνι)...» (3).

Ἡ ἐγκατάσταση αὐτῶν τῶν Ἐβραίων στό λιμάνι τοῦ Πλαγαστικοῦ κόλπου ἔγινε μετά τό διωγμό τους ἀπό τήν Ισπανία (στά χρόνια τοῦ Φερδινάνδου καὶ τῆς Ισαβέλλας τῆς καθολικῆς), καὶ ἀπό τήν Πορτογαλία (1492 - 1497).

Ἀπό τήν πρώτη ἐγκατάσταση τους ἔδω, πού πρέπει νά

ἀπό ἄτομα πού είχαν σκοτώσει οι Παλαιστίνιοι.

«Οπως καὶ νά τό κάνουμε λοιπόν, παρ' ὅλη τή φρίκη καὶ τόν ἀποτροπιασμό πού μᾶς προκαλεῖ ἡ σφαγή πού ἔγινε, καμιά σχέση δέν ἔχει καὶ καμιά σύγκριση δέν μπορεῖ νά γίνει μέ τό Ἐβραικό Όλοκαύτωμα. Είμαι δέ σιγουρη ὅτι, σάν ἔξυπνος καὶ δίκαιος ἀνθρωπος πού είσαστε, θά τό καταλάβετε καὶ, τό σπουδαιότερο, δέν θά υιοθετήσετε στό μέλλον τήν ἄδικη αὐτή σύγκριση»

ἔγινε στίς ἀρχές τοῦ 16ου αἰώνα, ὁ ἀριθμός τους διαρκῶς αὔξανόταν, μέ διποτέλεσμα στίς ἀρχές τοῦ 18ου αἰώνα νά ὑπερέχουν σέ ἀριθμό τοῦ ἑμπορική κίνηση, σέ σχέση μέ τίς ἄλλες ἑθνικές ὅμαδες. «Οσο μεγάλωνε σέ πληθυσμό ἡ μικρή, τότε, πόλη τοῦ Βόλου (Γόλος), τόσο μεγάλωνε καὶ ἡ Ἐβραική παροικία, καθώς ἔρχονταν ἔδω οἰκογένειες ἀπό τή Θεσσαλονίκη καὶ τή γειτονική Λάρισα. Στά 1826 ὑπῆρχαν στό Βόλο δύο χιλιάδες κάτοικοι, ἀπό τούς δύοιους, ἄν Βάλουμε τούς στρατιώτες τῆς τουρκικῆς φρουρᾶς, ἀναφέρεται σέ σύγχρονη πηγή, οι πόλοι ἦταν Ἐβραῖοι (4).

Στά 1860, ἀπό τίς 350 οἰκογένειες τοῦ Βόλου, οι 35 ἦταν Ἐβραϊκές (5), ἐν τη στά 1880, σέ σύνολο πέντε χιλιάδων κατοίκων, ὑπῆρχαν 300 Ἐβραῖοι, πού κατοικοῦσαν στό δυτικό μέρος τῆς πόλης (6).

Μετά τήν ἀπελευθέρωση τῆς Θεσσαλίας (1881), ἡ Κοινότητά μας χαρακτηρίστηκε ὡς θρησκευτικό σωματεῖο, πού ἀποτέλεσε N.P.D.D., πού τό διοικοῦσαν αἱρετά διοικητικά συμβούλια, σύμφωνα μέ τούς νόμους: ΑΡΠ(1884, 2456) 1920 «περί ισραηλιτικῶν κοινοτήτων», καὶ 4837/1931, πού συμπλήρωσε καὶ τροποποίησε τόν προηγούμενο.

Στήν πρώτη είκοσαετία τοῦ αἰώνα μας (1900 - 1920), ἡ Κοινότητά μας εἶναι πολυάριθμη καὶ βρίσκεται σέ ἀκμή, συμμετέχουσα ἐποικοδομητικά στή ζωή καὶ στήν πρόσδοτο τής πόλης (6a).

Στά 1887 διορίστηκε θρησκευτικός ἡγέτης τους ο λαρισαίος ἀρχιραβίνος Μωσῆς Συμεών Πέσαχ, πού παράμεινε στήν ίδια θέση ἔως τό θάνατό του (1955).

Στά 1930, ἡ Ἐβραική Κοινότητα τοῦ Βόλου, ἀριθμοῦσε γύρω στίς δύο χιλιάδες μέλη. Μετά τό 1931, τά μέλη της ἀρχίσαν νά λιγοστεύουν, διότι πολλοί ἔφυγαν γιά τήν Αθήνα καὶ τή Θεσσαλονίκη καὶ πολλοί ἄλλοι μετανάστεψαν στήν Αγγλία, στήν Ιταλία καὶ στή Γαλλία. «Ετσι, μέ τήν κήρυξη τοῦ B' παγκοσμίου πολέμου, βρίσκονταν στό Βόλο 1.200 ἄτομα.

Μέ τήν κατάρρευση τοῦ ἐλληνικοῦ μετώπου (6 - 4 - 1941) καὶ τήν εισοδο στήν Ελλάδα τῶν στρατευμάτων τῆς κατοχῆς, δέν πρόκυψε ἀμέσως θέμα γιά διωγμό τῶν ἐλληνοεβραίων. Οι διωγμοί ἀρχίσαν τό Μάρτη τοῦ 1943 στή Θεσσαλονίκη καὶ στήν άν. Μακεδονία, πού κατείχαν οι Γερμανοί καὶ οι Βούλγαροι. Τό Μάρτη καὶ τόν Απρίλη τοῦ 1943, συνελήφτηκαν οι Ἐβραῖοι αὐτῶν τῶν περιοχῶν, ἐκτοπίστηκαν στήν Πολωνία καὶ ἔσοντάθηκαν ἐκεῖ στά κρεματόρια, (7) ἐνώ μερικοί πνίγηκαν στό Δούναβη ἀπό τούς Βούλγαρους.

Μετά τή συνθηκολόγηση τῆς Ιταλίας (8 - 9 - 1943) καὶ τήν ἐπέκταση τῆς γερμανικῆς κατοχῆς σέ ὅλη τήν Ελλάδα, οι διωγμοί γενικεύτηκαν καὶ ἔπληξαν καὶ τήν κοινότητα τοῦ Βόλου. Οι διωγμοί ὅμως ἔδω είχαν λίγες ἀπώλειες, χάρη στή δράση τοῦ ἀρχιραβίνου καὶ στή συμπαράσταση τοῦ Λαοῦ τής περιοχῆς μας.

Μετά τήν ἀπελευθέρωση καὶ τή δημιουργία τοῦ ισραηλινοῦ κράτους, (14 - 5 - 1948), πολλοί ἔφυγαν γιά κεῖ καὶ

ΑΡΙΣΤΕΡΑ: Όπως παραλήφθηκε κατεστραμμένη ή ίερη Συναγωγή. **ΔΕΞΙΑ:** 8 Ιουνίου 1946: Ο σοφολογιώτας άρχιραβίνος Μ. Πέσαχ τοποθετεῖ τό θεμέλιο λίθο για τήν άνοικοδόμηση τής Συναγωγής Βόλου.

πολλοί αλλοι μετανάστεψαν στίς Ένωμένες Πολιτείες. "Ετσι σήμερα ή Κοινότητά μας συρρικνώθηκε πολύ και άριθμει μόνο 192 μέλη.

ΜΕΡΟΣ Α'. Η ΚΑΤΑΣΤΑΣΗ ΣΤΟ ΒΟΛΟ ΕΩΣ ΤΙΣ 8 - 9 - 1943

Κατά τή διάρκεια τού έλληνοϊταλικού πολέμου, ό αρχιραβίνος Πέσαχ, έμφορούμενος από τά άνθρωπιστικά και πατριωτικά ίδεωδη, έπραξε στίς ακέραιο τό καθήκον του. "Υστερά από έμπιστευτική κυβερνητική έντολή, συνέγειρε όλες τίς έβραικές κοινότητες, μέ δημοσιεύματα στον Τύπο καί μέ τά κηρύγματά του στίς συναγωγές τής Έλλάδας, και πρόσφεραν στόν δύγνωζόμενο Λαό, τι μπόρεσαν. Ή συμβολή του στήν ένίσχυση τής άμυντικής προσπάθειας τού κράτους μας, άναγνωρίστηκε καί έξάρθηκε τότε δεόντως από τήν κυβέρνηση, α) μέ έγγραφό της, πού κοινοποιήθηκε μέσω τού Γ.Ε.Σ. στό μέτωπο, γιά τήν τόνωση τού ήθικού τών στρατιωτών μας β) μέ έπιστολή τού τότε υπουργού τών Ναυτικών (8) καί γ) μέ τήν άπονομή τού χρυσού σταυρού τού Τάγματος τού Γεωργίου τού Α' (9).

'Ο Μ. Σ. Πέσαχ, συνέχισε τή δράση του καί μετά τήν κατάρρευση τού μετώπου (6 - 4 - 1941), έχοντας ώς έδρα τό σπίτι του στήν δόδο Παλαιστίνης άρ. 8, δου ήταν καί τά γραφεία τής Άρχιραβίνιας. Συνεπικουρούμενος από τόν τότε λιμενάρχη τού Βόλου Γιώργο Τσαφαρά, φυγάδεψε στή Μέση Άνατολή 30 δξιωματικούς τού άγγλικού έκστρατευτικού σώματος, πού είχαν έγκλωβιστεί στήν Έλλαδα. Γιά τή δράση του αυτή, τού άπονεμήθηκε ειδικό τιμητικό δίπλωμα, μέ τήν υπογραφή τού στρατηγού H. R. ALEXANDER, πού έχει ώς έξης: (10)

THIS CERTIFICATE IS AWARDED
TO MOISSIS SIMEON PESSACH

AS A TOKEN OF GRATITUDE FOR AND APPRECIATION
OF THE HELP GIVEN TO THE SAILORS, SOLDIERS AND
AIRMEN OF THE BRITISH COMMONWEALTH OF NATIONS,
WHICH ENABLED THEM TO ESCAPE FROM OR
AVOID CAPTURE BY THE ENEMY

H.R. ALEXANTER
FIELD MARSHAL
SUPREME ALLIED COMMANDER
MEDITERRANEAN THEATRE
1939-1945

Μόλις έγκαταστάθηκαν στό Βόλο οι Ίταλοί, ό φρουραρχος τής πόλης στρατηγός Κάρλο Τζελόζο, κάλεσε στό φρουραρχείο (11) τίς τοπικές άρχες: τό μητροπολίτη Ιωακείμ, τόν έπαρχο Γ. Κονίδη, τό δήμαρχο Ν. Σαράτση και

τόν άρχιραβίνο Πέσαχ, γιά νά τού έκθεσουν τά προβλήματά τους.

"Οταν ήρθε ή σειρά τού άρχιραβίνου, άναφέρθηκε συνοπτικά στό ιστορικό τής έγκατάστασης τών δμοθρήσκων του στήν Έλλάδα, στίς φιλικές σχέσεις τους μέ τούς "Έλληνες στό πέρασμα τών αιώνων καί στήν προστασία πού τούς παρείχε από τή σύστασή του τό έλληνικό κράτος. Τά μέλη, κατάληξε, τής σημερινής έβραικής Κοινότητας, αισθάνονται ώς "Έλληνες πολίτες, άσχολούνται μέ φιλειρηνικά έργα καί δέν ζητούν τίποτα άλλο, παρά νά τούς άφησουν νά ζήσουν δίπλα στούς άδερφούς Χριστιανούς, όπως καί πρώτα. Οι παραβισικόμενοι, μόλις βγήκαν έξω, φίλησαν από χαρά καί ύπερηφάνεια τόν Πέσαχ, γιά θσα είπε.

"Οσο κρατούσε ή πείνα, δ Μ. Σ. Πέσαχ, άπευθυνε απεγνωσμένες έκκλησεις πρός τούς δμούδιους παράγοντες τής Πολιτείας καί πρός τήν έβραική Κοινότητα τής Θεσ/νίκης, πού ήταν πολυάριθμη καί εύπορούσε, γιά νά ένισχυσουν τά δοκιμαζόμενα μέλη. "Ελαβε τότε από κει σημαντική ποσότητα μέ τρόφιμα (σιτάρι, άλεύρι καί δσπρια), καί τά μοιράσε διά μέσου τής Κοινότητάς μας σέ θσους είχαν άναγκη. Σάν καλς ποιμένας πού ήταν, δέν κράτησε τίποτα γιά τήν οικογένειά του, μέ αποτέλεσμα νά πεθάνει από άστια ένας δικός του.

Στίς δύσκολες στιγμές τόν βοήθησαν δ μητροπολίτης τής Δημητριάδας καί μερικοί φιλάνθρωποι Έβραιοι.

"Άπο τήν άνοιξη τού 1943, τά προβλήματα τού άρχιραβίνου πολλαπλασιάστηκαν, καθώς έφταναν στό Βόλο Έβραιοι από τή Βορ. Έλλαδα, γιά νά γλυτώσουν τό διωγμό τών Γερμανών καί τών Βουλγάρων. Στήν άρχη τούς έξασφάλισε τροφή καί στέγη καί μετά, άφού τούς έφοδιαζε μέ πλαστές ταυτότητες, τούς πρωθούσε στά άνταρτοκρατούμενα χωριά τού Πλησίου. "Ετσι, λοιπόν, δχι μόνο έσωσε πολλούς δμοθρήσκους του, άλλα συνέβαλε καί στήν πύκνωση τών δυνάμεων τής Άντιστασης κατά τού κατακτητή.

ΜΕΡΟΣ Β'. Η ΚΑΤΑΣΤΑΣΗ ΣΤΟ ΒΟΛΟ ΜΕΤΑ ΤΙΣ 8 - 9 - 1943

"Όπως άναφέραμε παραπάνω, δσο κρατούσε ή ίταλική κατοχή, ή μοιρά τών Έβραιών τού Βόλου ήταν κοινή μέ τή μοιρά δλων τών βολιωτών. Μέ τήν κατάρρευση, δμως, τής φασιστικής Ίταλίας (8 - 9 - 1943) καί τήν έγκατασταση τών Γερμανών στήν πόλη μας, ή κατάσταση άλλαξε σύρριζα. "Άρχισαν καί έδω οι διωγμοί, δπως καί στή Μακεδονία.

"Ο Γερμανός φρούραρχος Ρίκερτ καί ή ειδική επιτροπή «ROZENBERG», πού έφτασε έδω από τή Θεσ/νίκη, κάλεσαν διαμέσου τού Δήμου, στής 30 - 9 - 1943, τόν άρχιραβίνο στό φρουραρχείο (12). Αύτος, έπειδη ή 30 Σεπτεμ-

βρίου συνέπεσε με τήν έβραική πρωτοχρονιά, τούς ειδόποιησε ότι δέν μπορούσε νά βγει ίξω από τό σπίτι ή τή Συναγωγή μας. Έξαγριώμενοι οι Γερμανοί ἔστειλαν μερικούς στρατιώτες τους και τόν δόδηγησαν βίαια στό φρουραρχείο.

Ο φρούραρχος ζήτησε προκλητικά νά τού δώσει ίξαν λεπτομεριακό κατάλογο μέ τά άνοματα, τίς διευθύνσεις και τά περιουσιακά στοιχεία τῶν δμοθρήσκων του. Ο Πέσαχ, πού ἀντιλήφτηκε τά σατανικά σχέδιά του, δήλωσε άδυναμία, διότι αύτός ἀσχολούνταν μόνο μέ τά θρησκευτικά καθήκοντά του.

Οι Γερμανοί, γιά νά καθησυχάσουν τόν άρχιραβίνο, πού είχε ίννοήσει τά σχέδιά τους, τοῦ είπαν ότι τέτοιους καταλόγους είχαν ζητήσει και ἀπό ἄλλες μειονότητες, γιά στατιστικούς, τάχα, σκοπούς! Αύτός καμώθηκε πώς τούς πίστεψε και ζήτησε πίστωση χρόνου (3 μέρες), γιά νά μπορέσει νά συντάξει τόν κατάλογο, βλέποντας ότι δέν ύπηρχε ἄλλο τί πού μπορούσε νά κάνει.

Βγαίνοντας ἀπό τό φρουραρχείο, δέ Πέσαχ πήγε και συνάντησε τό μητροπολίτη Ίωακείμ, τό νομάρχη I. Πανταζίδη και τό δήμαρχο N. Σαράτση. Τούς άνακοινώσε τά νέα και ζήτησε τή συμπαράστασή τους. Στή συνέχεια ἐπισκέφτηκε τούς ἕκπροσώπους τού Δ.Ε. Σταυρού, τόν Έλευθερο Χ. HENI και τό Σουηδό DR. OBERINSLI, πού τοῦ ύποσχεθηκαν συμπαράσταση(13).

Ζητώντας τήν τριήμερη προθεσμία δάρχιραβίνος, ἦταν σίγουρος ότι θά μπορούσε νά φυγαδέψει δλους τούς δμοθρήσκους του. Ή ἀπόφαση πάρθηκε τό ἀπόγευμα τῆς ἴδιας μέρας, ἐπιστρέφοντάς ἀπό τό φρουραρχείο. Στό δύσκολο ἔργο τῆς διάσωσης, τόν βοήθησαν ἀποτελεσματικά ὅλες οι Ἀρχές τού Βόλου (14).

Ο μητροπολίτης Ίωακείμ, πού συνδέόταν μέ στενή φιλία μέ τόν άρχιραβίνο, μέ ἔγκυκλια ἐπιστολή του συνιστούσε τούς ἔφημέριους τῆς περιοχῆς του νά συνδράμουν μέ κάθε τρόπο τούς Ἐβραίους πού κατέφευγαν στό ύπαιθρο γιά νά σωθούν. Νά τό κείμενό της:
«Βόλος 28 Σεπτεμβρίου 1943
Ἄγαπητέ μοι ἐν Κυρίω

Συνιστῶ θερμῶς τόν ἐπιφέροντα γέροντα διδάσκαλον και παρακαλῶ πάντα ἀδελφόν, ὃ ὅποιος θά τόν συναντήσῃ, νά τόν ἀκούσῃ μετά προσοχῆς και εύμενείας και νά τού παράσχη πᾶσαν διευκόλυνσιν δί, δι, τι ἥθελε χρειασθή διά τήν ζώνην αύτοῦ και τοῦ ποιμνίου του, διά νά μή πέσουν θύματα τῆς παρούσης δυσκόλου περιστάσεως.

Μετ' εύχῶν πρός Θεόν
(Τ.Σ.) † 'Ο Δημητριάδος Ίωακείμ'.

Ο δήμαρχος μέ τόν προϊστάμενο τής δημοτικῆς Στρατολογικῆς Υπηρεσίας Ζήση Μαντίδη, μέ κίνδυνο τῆς ζώνης τους, καθυστέρησαν ὅσο μπόρεσαν τή σύνταξη τού καταλόγου μέ τά άνοματα τῶν Ἐβραίων (15), πού προοριζόταν γιά τό γερμανικό φρουραρχείο. Ή καθυστέρηση αύτή ἦταν σωτήρια, διότι δόθηκε ή εύκαιρια σέ όσους ηθελαν νά βγοῦν ίξω ἀπό τήν πόλη.

Οι προγραμμένοι Ἐβραίοι βγήκαν μέ κάθε προφύλαξη, γιά νά μήν κινήσουν τής ύποψίες τῶν διωκτῶν τους. Όλοι τους ἦταν ἐφοδιασμένοι, ἀπό τόν Πέσαχ, ἀπό τίς ἀστυνομικές ἀρχές και ἀπό δρισμένους κοινοτάρχες τοῦ νομοῦ, μέ πλαστές ταυτότητες και κουβαλούσαν μαζί τους τά πιό ἀναγκαῖα.

Δυστυχῶς, δημως, τίς συμβουλές τοῦ άρχιραβίνου δέν τίς ἀκολούθησαν δλα τά μέλη τῆς Κοινότητάς μας.

Μερικοί ἀφελεῖς, γύρω στούς ἐκατό, πίστεψαν ότι δέν θά τούς πείραζαν οι Γερμανοί και ἔμειναν στό Βόλο. Οι Γερμανοί, πάλι, γιά νά ξεγελάσουν ἔκεινους πού ἔφυγαν στά βουνά και γιά νά ἀποκοιμήσουν τούς ἀφελεῖς, τούς ἄ-

φησαν ἀνενόχλητους. Τά ἀποτελέσματα τής τακτικῆς τους αὐτῆς, δέν ἄρησαν νά φανοῦν. Ἀλλα τριάντα ἀτομα, ἔγκατέλειψαν τά βουνά και ἔπεσαν στήν παγίδα τους. Όλοι αὐτοί, 135 ἀτομα, συνελήφτηκαν τό Μάρτη τοῦ 1944 και στάλθηκαν στήν Πολωνία, ὅπου ἔζοντάθηκαν οι 130 και οι 5 γλύτωσαν και γύρισαν μετά τήν ἀπελευθέρωση, σέ κακά χάλια.

ΜΕΡΟΣ Γ'. Η ΠΕΡΙΠΤΕΙΑ ΤΟΥ ΑΡΧΙΡΑΒΙΝΟΥ ΠΕΣΑΧ

Ἄφοι είδοποίησε δλο τό ποιμνίο του γιά τόν ἐπερχόμενο κίνδυνο και συνεννοήθηκε μέ τούς παράγοντες τής Ἀντίστασης (16), ἔφυγε κι δέ Πέσαχ γιά τό βουνό, τήν ἀλλη μέρα, 1η Οκτωβρίου τοῦ 1943. Ή πορεία του είπαν περιπετειώδη, ἐπίπονη και πολύ ἐπικίνδυνη. Μέ τήν προστασία τῶν δργάνων τοῦ ΕΑΜ, καβάλα σέ ἔνα ζω, πήγε πρώτα στό Διμήνι, ἀπό κεί στά Μελισσάτικα, στήν Κάπουρνα, στήν "Ανω και Κάτω Κερασιά και κατέληξε στό ἀνταρτοκρατούμενο χωριό Κανάλια τοῦ Πηλίου. Ἐκεί ἔμεινε ἔως τής 16 - 11 - 1943, τή μέρα πού οι Γερμανοί πυρπόλησαν τό χωριό. Στήν ἐπιχείρηση αύτή συνελήφτηκε μέ κάμποσους καναλιώτες και ἡ κόρη τοῦ Πέσαχ, Ἀλέγρη. Τήν κράτησαν γιά λίγο αἰχμάλωτη, χωρίς νά ἀποκαλυφθεῖ ἡ ταυτότητά της. Ή 'Αλέγρη, δημως, ἔπαθε ἰσχυρό νευροψυχικό κλονισμό ἀπό τό φόβο της και ἀπό τότε ἔμεινε ἐντελῶς ὀνάπτηρη.

Ἄπο τά Κανάλια ἀπεύθυνε στίς ἀρχές τοῦ Οκτώβρη τοῦ 1943, θερμή πατριωτική διακήρυξη πρός δλους τούς ἐλληνοεβραίους, προτρέποντάς τους νά πυκνώσουν τίς τάξεις τής Ἐθνικῆς Ἀντίστασης κατά τῶν Γερμανῶν κατακτητῶν (17). Γιά τή διακήρυξη του αύτη, ἐκδήλωσαν τή ζωηρή ικανοποίησή τους οι ἀρμόδιοι παράγοντες τοῦ ΕΑΜ και ἀκόμα οι ἀπεσταλμένοι στόν ΕΛΑΣ στρατιωτικοί ἐκπρόσωποι τῆς Ἀγγλικῆς και τῆς ρωσικῆς Αποστολῆς.

Μαζί μέ δλους τούς ἐκπροσώπους τῶν ἀντιστασιακῶν δύμαδων, ὑπόγραψε και δέ Πέσαχ τήν κοινή ἀντιναζιστική διακήρυξη, πού στάλθηκε στούς σύμμαχους και στήν ἐλληνική κυβέρνηση τοῦ Καΐρου.

Φεύγοντας ἀπό τά Κανάλια, κατέφυγε στό ἀπόμερο χωριό Κεραμίδι (18) τοῦ Πηλίου, πού ἀνταρτοκρατούνταν κι αύτό. Ἀπό κεί ἀπεύθυνε θερμή ἐκκληση γιά βοήθεια πρός τούς Ἐβραίους τῆς Ἀγγλίας, διαμέσου τοῦ "Ἀγγλου ταγματάρχη Ἐρίκ, πού είπαν δύνεσμος τῶν Ἀγγλῶν μέ τόν ΕΛΑΣ. Ή ἐκκληση αύτή ἔφερε σύντομα τά ἀποτέλεσματά της. Οι ἀγγλοεβραίοι ἔκαναν ἔρανο και ἔστειλαν ἔνα σημαντικό ποσό μέ χρυσές λίρες γιά τούς ἐλληνοεβραίους. Τά χρήματα αύτά δόθηκαν ἀπό τόν Ἀγγλο σύνδεσμο τοῦ ΕΛΑΣ στήν περιοχή τοῦ Όλυμπου, στό ραβίνο τῆς Ἀθήνας Ἡλία Μπαρζελά, πού είχε καταφύγει ἐκεί. Ο Μπαρζελά μοίρασε τά χρήματα στούς φτωχούς Ἐβραίους τῆς Λάρισας και σέ ἄλλους δμοθρήσκους του, πού είχαν καταφύγει σέ κείνα τά μέρη, χωρίς νά δώσει κάποια βοήθεια και στούς Ἐβραίους τοῦ Πηλίου.

Κατά τής ἐπιχειρήσεις τῶν Γερμανῶν στό Κεραμίδι, δέ Πέσαχ ἀντιστάθηκε ἡρωικά μέ τούς φλογερούς, πατριωτικούς λόγους του στά ἀπρόσιτα και ἀπομακρυσμένα κρησφύγετα, στό πλευρό τῶν συμπολεμιστῶν του, και ἔτσι τό χωριό δέν ἔπεσε στά χέρια τους, παρά τίς ἀπανωτές ἐπιθέσεις ἀπό τήν ξηρά, διαμέσου τῶν Καναλιών, και ἀπό τή θάλασσα, διαμέσου τοῦ ἐπινείου Καμάρι.

"Οταν διαπίστωσαν οι Γερμανοί δτι δέ Πέσαχ τούς ξεγέλασε και ἔξαφανίστηκε, ἀφίσαν ἀπό τό κακό τους. Μέ τή βοήθεια τῶν έασαδιτῶν, λεηλάτησαν τό βράδι τής 4ης Οκτωβρίου τοῦ 1943 τό σπίτι του και ὑστερά ἀπό λίγους μήνες κατεδάφισαν και τή Συναγωγή μας. Τήν ίδια τύχη είχαν, φυσικά, και δλα τά σπίτια και τά καταστήματα μας.

Άφού κακοποίησαν μερικούς γείτονές του, μέ τή δικαιολογία ότι ήξεραν καί δέν φανέρωναν τό κρησφύγετό του, σοφίστηκαν τό έξης τέχνασμα:

Συγκρότησαν μία διοικητική έπιτροπή τής έβραικής Κοινότητας τού Βόλου, μέ τούς λίγους πού είχαν τήν άφέλεια νά τούς έμπιστευούν καί νά παραμείνουν στήν πόλη. Ή έπιτροπή αὐτή, πού χρησιμοποιούσε δική της σφαγίδα («ΑΡΧΙΠΑΒΙΝΟΣ ΒΟΛΟΥΣ»), μέ τό έβραικό έξαλφα στή μέση, είχε ώς σκοπό της τήν ... προστασία τών συμφερόντων τών έβραικών οικογενειών! (19).

Μετά τήν ένέργειά τους αὐτή, οι Γερμανοί τοιχοκόλλησαν σέ καίρια σημεία τής πόλης τή διαταγή τού περιβόρτου διοικητή τών Ες - Ες τής Έλλαδας STROOP, τής 3/10/1943. Σύμφωνα μέ τό άρθρο 4 τής διαταγής αὐτής, όσοι έκρυβαν τούς Έβραιούς, τούς παρείχαν άσυλο ή τούς βοηθούσαν νά δραπετεύσουν, θά μεταφέρονταν στά στρατόπεδα συγκεντρώσεως, έφόσον δέν τούς έπιβαλλόταν πιό βαρύτερη ποινή.

Τόν άρχιραβίνο Πέσαχ τόν έπικρυψαν μέ σημαντικό χρηματικό ποσό, άλλα δυστυχώς γι' αύτούς δέν βρέθηκε κανένας προδότης. «Ολοι οι Βολιώτες καί οι πηλιορίτες, βοήθησαν άποτελεσματικά τό έβραικό στοιχεῖο. Μετά τήν άπελευθέρωση δό Πέσαχ έστειλε Θερμό εύχαριστήριο μήνυμα στόν ΕΔΕΣ καί στόν ΕΛΑΣ, γιά τήν προστασία πού πρόσφεραν δλες οι άντιστασιακές δμάδες στό ποινιό του (20).

ΜΕΡΟΣ Δ'. Ο ΑΠΟΛΟΓΙΣΜΟΣ ΤΗΣ ΚΑΤΟΧΗΣ

Μετά τήν άποχώρηση τών γερμανικών στρατευμάτων τής κατοχής, δλος δό κόσμος άνασαν μέ άνακούφιση. Οι διαγωμένοι Έβραιοι γύρισαν στά σπίτια τους καί στίς δουλειές τους καί ή ζωή πήρε σιγά - σιγά, τήν παλιά δψη της. Άπο τούς 135 έκτοπισμένους, οι 130 κατακρεουργήθηκαν άπανθρωπα στό Μπιρκενάου τής Πολωνίας, (21) καί οι άλλοι 5 έπεστρεψαν στό Βόλο. Χάρη στήν έξυπνάδα, στήν τόλμη καί στήν αύτοθυσία τού άρχιραβίνου της, ή έβραική παροικία τού Βόλου είχε τά πιό λίγα θύματα, συγκριτικά μέ τίς άλλες θεσσαλικές έβραικές κοινότητες. Ή Κοινότητά μας, δηλ. άπο τά 1.200 μέλη της, πού είχε μέ τήν έναρξη τού διωγμού, έχασε 130 άτομα, ήτοι ποσοστό άπωλειών 10,8%.

Ο Πέσαχ, πού είχε χάσει άπο κατάθλιψη τή γυναίκα του Σάρα στής 22 - 10 - 1944, καταστραμμένος οίκονομικά άπο τήν κατοχή καί άπο τούς σεισμούς τού 1955, πέθανε στή Θεσ/νίκη στής 13 - 11 - 1955 καί θάφτηκε στά Ίεροσόλυμα, στό «Λόφο τών Σοφών», μέ δαπάνες τού Ιεραίλ.

Θά κλείσουμε τό ιστόρημά μας αὐτό, μέ τήν έπιστολή τού άρχιεπισκόπου τής Αθήνας, πού έπισφραγίζει τά δσα άναφέραμε.

Ο ΑΡΧΙΕΠΙΣΚΟΠΟΣ ΑΘΗΝΩΝ
ΚΑΙ ΠΑΣΗΣ ΕΛΛΑΔΟΣ

Ἐν Ἀθήναις τῇ 7 Ἰουλίου 1949
Τῷ Σοφολογιωτάτῳ Ἀρχιραβίνῳ Βόλου
Κυρίῳ Μωυσὶ Συμεώνῃ Πεσάᾳ
Βόλος

Μετά πολλῆς χαρᾶς καί άγάπης διεξήλθομεν τό ύπ' άριθμ. 1225 ε.ε. γράμμα τής ύμετέρας Σοφολογιότητος, δί' ού αὐτη, εύηρεσθήθη, ίνα θερμάς άπευθύνη ήμιν συγχαρητήριους εύχας καί προσηρήσεις έπι τή άναρρησει ήμων εύδοκια τιύ Παναγάθου, εις τόν Άρχιεπισκοπικόν θρόνον Αθηνῶν καί πάσης Έλλάδος, πολλήν δ' έξ αύτῶν ήρήσθημεν τήν ένισχυσιν πρός συνέχισιν τής ποιμαντορικής ήμων δράσεως καί άπο τής Ιερᾶς καί θεοφρουρήτου ταύτης σκοπίας, εις ήν έταξεν ήμας τού Κυρίου ή Χάρις.

Ἡ ιερά Συναγιώνι Βόλου κατεστραμμένη άπο τούς Γερμανούς.

Ἐμνήσθημεν, ἐκ τής άναγνώσεως τής ύμετέρας έπιστολῆς, τών κρινών άγωνων καί τών κινδύνων κατά τούς σκοτεινούς χρόνους τής έχθρικής Κατοχῆς καί έν πόνω ψυχῆς άνελογίσθημεν τό φρικτόν μαρτύριον τού άδελφού έλληνοεβραικού στοιχείου τής χώρας, δτε άμειλικτος καί έξοντωτική ή κακουργία τού κατακτητού έστρεφετο κατ' αύτοῦ καί τής έλληνικής πατρίδος. Πᾶν δ.τι ύπερ αύτοῦ έπράσαμεν κατά τάς τραγικάς έκείνας στιγμάς, άψηφούντες οιονδήποτε κινδύνουν, εἴτε ήμεις εἴτε οι έκασταχού Σεβασμιώτατοι ιεράρχαι καί ή έλληνική Έκκλησία έν γένει ήτο έκτελεσις καθήκοντος, ού μόνον έπιβαλλομένου έκ τής συναισθήσεως τής άνάγκης πρός παροχήν βοηθείας είς πάσχοντας συνανθρώπους, άλλ' έχοντος κυρίως ώς κίνητρον τήν είλικρινή άγάπην πρός κινδυνεύοντας άδελφούς, τέκνα προσφιλή τής αὐτής Μητρός Έλλαδος, άποτελούντα άναπόσπαστον τμῆμα τού λαού της, δτινα πάντοτε προθύμως καί ένεργως προσφέρουσι τήν πολύτιμον συμβολήν αύτῶν πρός δόξαν καί εύημερίαν τής φιλτάτης Πατρίδος, είς ούδεν ύπολειπόμενα καί κοινούς λογιζόμενα τούς άγωνας καί τάς θυσίας καί μετ' αύταπαρνήσεως, είς αύτάς συμμετέχοντα.

Εύχαριστούντες θθεν θερμώς τή ύμετέρα φίλη Σοφολογιότητη, έπι τή έκδηλωσει τών πρός ήμας άγαθών καί φιλοφρόνων αίσθημάτων, εύχομεθα άπό καρδίας δπως δό Υψιστος κατευθύνη τά διαβήματα αὐτής κατά τό Θείον Του Θέλημα, διαφυλάπτων αύτήν έν ύγεια καί πᾶν άγαθόν χαριζόμενος αύτή τε καί τών άδελφων καί λίαν ήμην άγαπητώ ισραηλιτικώ κόσμων τής Έλλαδος.

Ἐπί τούτοις διατελούμεν μετ' άγάπης βαθείας δό Αθηνῶν Σπυρίδων

ΒΙΒΛΙΟΓΡΑΦΙΑ

- 1) M. ΜΟΧΛΟ - I. ΝΕΧΑΜΑ. Ἰστορία τοῦ διωγμοῦ τῶν Ισραηλίτων τής Θεσ/νίκης καί τής Έλλαδας ύπο τῶν ναζί (γαλλικά - έλληνικά) IN MEMORIAM, Θεσ/ νίκης A1948, B1949, 1953 (BUENOS AIRES) καί Γ1973.
- 2) WHO'S WHO IN WORLD JEWRY NEW YORK 1955.
- 3) B. ΚΑΛΟΓΙΑΝΝΗΣ. Λάρισα Μάντρε ντ' Ισραήλ, Λάρισα 1959.
- 4) Πανθεσσαλικό Λεύκωμα: «Θεσσαλικά Χρονικά» Αθήνα 1965.
- 5) «Ρομάντσο» 1222/ 2 - 8 - 1966.
- 6) ΙΣ. ΚΑΜΠΕΛΗ. Ἰστορία τοῦ διωγμοῦ τῶν Έβραιών τής Θεσ/νίκης καί τής Έλλαδος ύπο τῶν ναζί (αγγλικά), NEW YORK 1967.
- 7) Μεγάλη έγκυκλοπαίδεια τοῦ Ισραήλ, Ιερουσαλήμ, 1967.
- 8) Δημοκρατική Πολιτιστική Κίνηση τής Μαγνησίας. Γιά τά 100 χρόνια άπο τήν προσάρτηση τής Θεσσαλίας, Αθήνα 1980.

ΥΠΟΣΗΜΕΙΩΣΕΙΣ

1. Βλ. Δρ. I. A. ΜΑΤΑΡΑΣΣΟ: Κι δημας, δλοι τους δέν πέθαναν.

- Αθήναι 1948, 56 - 57. Προπολεμικά ύπηρχαν 77.377 έλληνοις βραίοι και ήμειναν μετά τό διωγμό 10.226.
2. Βλ. ΑΠ. ΑΡΒΑΝΙΤΟΠΟΥΛΟΣ: «ΘΕΣΣΑΛΙΚΑ ΜΝΗΜΕΙΑ», Αθήναι 1909, 164, 206, 208, παρβλ. και Γ. ΚΟΡΔΑΤΟΣ: Ιστορία τῆς Ἐπαρχίας Βόλου καὶ Ἀγιάς, Αθήναι 1960, σελ. 144.
 3. ΚΩΝ. Δ. ΜΕΡΤΖΙΟΣ: Μνημεῖα Μακεδονικῆς Ιστορίας, Θεσ/νική 1947, σελ. 158.
 4. Βλ. «NUOVO DICONARIO GEOGRAFICO UNIVERS» Βενετία 1826, στό λήμμα ΒΟΛΟΣ. Παρβλ. και Γ. Κορδάτος... σελ. 831.
 5. Βλ. ΔΩΡΟΘΕΟΣ ΣΧΟΛΑΡΙΟΣ: «Ἐργα καὶ Ἡμέραι, Αθήναι 1877, 207.
 6. Βλ. Ν. ΓΕΩΡΓΙΑΔΗΣ: Θεσσαλία, Αθήναι 1880, 190.
 - 6α. Βλ. Στά έλληνοιςσφαλητικά περιοδικά α) Ο ΙΣΡΑΗΛΙΤΗΣ ΧΡΟΝΟΓΡΑΦΟΣ, ἔκδοση τῆς Κέρκυρας (1899 - 1901) β) ΙΣΡΑΗΛΙΤΙΚΗ ΕΠΙΘΕΩΡΗΣIS ἔκδοση τῆς Ἀθήνας (1912 - 1916), και γ) ΙΣΡΑΗΛ, ἔκδοση τῶν Τρικάλων (1917 - 1919), κλπ.
 7. Ἀνάμεσα στά θύματα εἶταν και οι δύο γιοι του ἀρχιφαβίνου Πέσαχ, ὁ Ἰωσήφ καὶ δ συμεών. Εἶταν καθηγητές τῆς ἑβραϊκῆς γλώσσας καὶ τῆς ἑβραϊκῆς φιλολογίας στή Θεσ/νική. Συνελήφτηκαν μέ τις οικογένειές τους τόν Ἀπριλί τοῦ 1943.
 8. Στην ἐπιστολή αὐτή, μέ ἡμερομηνία 15 - 1 - 1941, ὁ ύπουργός ἔγραψε: «Συφολογιώτατε, Σας συγχαίρω διά τά τόσα ἀκραβιφῆ, ἔθνικά αἰσθήματά σας, τά δποια ίσοπεδώνων κάθε θρησκευτική διαφορά καὶ σᾶς καθιστούν καθ' ὅλα ἄξιον τοῦ ἑλληνικοῦ ὄνυματος...».
 9. Τοῦ χορηγήθηκε στίς 5 - 7 - 1952 ἀπό τόν τότε βασιλιά Παύλο, μέ βάση τό ὑπ' ἀριθμ. 6902/3 - 7 - 1951 ἔγραφο τῆς Νομαρχίας τῆς Μαγνησίας ύστερα ἀπό τήν αἴτησή της 16 - 3 - 1951 τῆς Ἰσραηλιτικῆς Κοινότητας τοῦ Βόλου, καὶ ύστερα ἀπό τό Α. Π. 72226/10 - 8 - 1951 ἔγγραφο τοῦ ύπουργοῦ τῶν Ἐσωτερικῶν Ν. Μπακόπουλου, πρός τό ύπουργο τῶν Ἐξωτερικῶν. Παλιότερα (16 - 1 - 1939) εἶχε πάρει ἀπό τό βασιλιά Γεώργιο Β' τό Χρυσό Σταυρό τοῦ Τάγματος τοῦ Φοίνικα.
 10. Σέ προχειρη μετάφραση ἔχει ὡς ἔξις:

Αὐτό τό πιστοποιητικό ἀπονέμεται στό Μωύσῃ Συμεών Πέσαχ, ὡς ἔνδειξη εύχαριστιών καὶ ἔκτιμησης, γιά τή βοήθεια που πρόσφερε στούς ναύτες, στούς στρατιώτες καὶ στούς ἀεροπόρους τῆς βρετανικῆς Ἀποστολῆς τῶν Ἐθνῶν, νά δραπετεύσουν, ἢ νά διαφύγουν τήν αἰχμαλωσία τους.

 11. Εἶταν στό μέγαρο τοῦ Περθβανᾶ, στή γωνία τῶν ὁδῶν Ἀναληψεως καὶ Ἰωλκοῦ.
 12. Εἶταν στό μέγαρο τοῦ Καπουρινιώτη, στή γωνία τῶν ὁδῶν Ἀσσονα καὶ Ἀγ. Νικολάου.
 13. Πραγματικά ο Δ.Ε.Σ, δχι μόνο δέν περιέκωφε τά χορηγούμενα μέ δελτίο τρόφιμα στούς Ἐβραίους, ὅπως εἶχαν ζητήσει οι Γερμανοί, ἀλλά ἔπεινε, κατίσ διαστήματα, μεγαλύτερες ποσότητες μέ τρόφιμα στά χωριά, γιά νά δοθούν στούς Ἐβραίους, που εἶχαν καταφύγει ἑκεῖ καὶ ὑπόφεραν ἀπό τίς στερήσεις. Ἐκτός ἀπό τόν Δ.Ε.Σ., τούς μοίρασε, μερικές φορές, τρόφιμα καὶ ἡ «Ἐπιμελητεία τοῦ Ἀντάρτη», βελτιώνοντας, κάπως, τή δεινή θέση τους.
 14. Ό νομάρχης εἶχε πληροφορθεῖ ἀπό τό Γερμανό πρόξενο Χέλμουτ Σέφελ δτί ἡ ἀπόφαση γιά τόν ἀκτοπισμό τῶν Ἐβραίων εἶταν ἀμετάκλητη. Συνετώς τό μόνο που ἔμενε νά κάνουν εἶταν νά φύγουν ὅσο γρηγορότερα μποροῦσαν.
 15. Φαίνεται πώς ἡθελαν νά διαπιστώσουν τήν ἀκρίβεια τοῦ καταλόγου, πουύ θά τούς ύπόβαλνε δ ἀρχιφαβίνος.
 16. Ἐδώ πρέπει νά σημειώσουμε δτί οι Ἀρχές τῆς Ἀντίστασης, ἀπό τήν πρώτη κιόλας στιγμή, ἔδειξαν βαθιά συμπόνοια γιά τούς κατατρεγμένους Ἐβραίους καὶ τούς συμπαραστάθηκαν ποικιλότροπα δταν βγήκαν στά βουνά.
 17. Ή συμβολή τῶν Ἐβραίων στήν Ἀντίσταση τοῦ Λαοῦ μας, υπῆρξε σημαντική. «Ολοι οι νέοι πλαισίωσαν τίς ἀντιστασιακές δμάδες καὶ πολλοί ἀπό αὐτούς ἔπεσαν ἡρωικά, μέ τούς συμπολεμιστές τους στά βουνά.
 18. Ἐδώ πρέπει νά σημειώσουμε δτί τόν καιρό πουύ βρισκόταν στό Κεραμίδι, ἔφτασαν ἑκεῖ μέ τά τρόφιμα τοῦ Δ.Ε.Σ. καὶ τρόφιμα, καθώς καὶ φαρμακευτικό ύλικό γιά τήν οἰκογένειά του. Τά εἶχε στέλει ἑκεῖ δ μητροπολίτης Ἰωακείμ. Ό Πέσαχ, δμως, δέν τά κράτησε γιά δική του χρήση καὶ ζήτησε νά διανεμηθοῦν κι αύτά μαζί μέ τά δίλα ἐφόδια τῆς ἀποστολῆς.
 19. «Οπως είδαμε παραπάνω τό θέατρο αὐτό τελείωσε τό Μάρτη τοῦ 1944 μέ τή σύλληψη καὶ τήν ἀκτόπισή τους στήν Πολωνία.

Οι Ἐβραίοι
στόν Κόσμο

ΥΠΟΜΝΗΜΑ ΣΤΟΝ ΠΡΟΕΔΡΟ ΡΕΗΓΚΑΝ

ΣΕ ΑΠΑΝΤΗΣΗ ΤΩΝ ΠΡΟΤΑΣΕΩΝ ΤΟΥ ΓΙΑ ΤΟ ΜΕΣΑΝΑΤΟΛΙΚΟ

Τῶν προέδρων τῶν Ἐβραϊκῶν
Οργανώσεων τῶν Η.Π.Α.

Σέ ἀπάντηση τῶν προτάσεων τῆς 1ης Σεπτεμβρίου 1982 τοῦ Προέδρου Ρέηγκαν γιά τό Μεσανατολικό, ή Διάσκεψη τῶν Προέδρων τῶν Ἐβραϊκῶν Οργανώσεων τῶν Η.Π.Α. τοῦ ἀπέστειλε, στίς 7 Σεπτεμβρίου, τό παρακάτω ὑπόμνημα:

Κύριε Πρόεδρε,

Ἡ πρός τό ἔθνος διμιλία σας τῆς 1ης Σεπτεμβρίου ὑπῆρξε τόσο σημαντική, πού ἀπαιτεῖ ἀνάλυση καὶ μελέτη. Προσπάθησα νά τό κάνω τοῦτο σέ συνεννόηση μέ τούς συναδέλφους μου στή Διάσκεψη τῶν Προέδρων, ώστε νά συμμερισθῶ μαζί σας τήν κοινή συνισταμένη τῶν μεταξύ μας βασικῶν ἀπόψεων. Ως ἔκ τούτου, παρακάτω καταγράφεται ἡ ἀντίδρασή μας στίς προτάσεις σας:

1. Χαιρετίζουμε τήν προσπάθειά σας νά φέρετε τά ἐνδιαφέρομενα μέρη πίσω στήν τράπεζα τῶν διαπραγματεύσεων. Ή διακοπή τῶν συνομιλιῶν ἀπό τήν Αἴγυπτο, ἔδω καὶ πολλούς μῆνες, δέν ὑπρέπεται θετικά οὔτε τήν ύπόθεσή τῆς ἀραβοϊσραηλινῆς εἰρήνης οὔτε καὶ τό πνεῦμα τῆς Συμφωνίας τοῦ Camp David, πού δόδιγησε στή συνθήκη μεταξύ Ιερουσαλήμ καὶ Κάιρου. Ή ἐπίμονη ἀρνηση τοῦ Βασιλείου τῆς Ιορδανίας καὶ τῶν Παλαιστίνων Αράβων νά συμμετάσχουν στίς εἰρηνευτικές συνομιλίες ὑπῆρξε ἔνας δλέθριος παράγοντας, πού προκάλεσε τήν ἀπομάκρυνση τῆς Μεσανατολικῆς εἰρηνευτικῆς διαδικασίας.

2. Επικροτοῦμε ἱδιαίτερα τήν πρόσκλησή σας πρός δλα τά ἀραβικά κράτη νά ἀποδεχθοῦν τήν πραγματικότητα τοῦ Ισραήλ, σάν μία ἀπαραίτητη προϋπόθεση γιά τήν πρόσδο πρός τήν εἰρήνη. Αποτελεῖ βαθύτατη πεποιθηση μας δτί στήν παραπάνω ἀπόδοχη ἔγκειται τό κλειδί γιά μία δίκαιη καὶ μόνιμη ἐπίλυση τῆς Μεσανατολικῆς διαμάχης καὶ τή διασφάλιση τῶν ἐνδιαφερόντων τῆς ἑθνικῆς ἀσφαλείας τῆς χώρας μας. «Εως δτου τά ἀραβικά κράτη, πού περιστοχίζουν τό Ισραήλ, ἀκολουθήσουν τήν πρωτοβουλία τῆς Αίγυπτου καὶ συναντηθούν πρόσωπο μέ πρόσωπο μέ ἔκπροσώπους τοῦ Ἐβραϊκοῦ κράτους στό τραπέζη τῶν διαπραγματεύσεων, δέν δύναται νά ύπάρξει μία πραγματική Μεσανατολική εἰρήνη. Ή ἐπίμονη καὶ ἀνυποχώρητη ἀρνηση τῆς Ιορδανίας, τῆς Συρίας, τῆς Σαουδικῆς Αράβιας καὶ ὅλων τῶν ἀλλων ἀραβικῶν κρατῶν (πλήν τής Αίγυπτου) νά ἀναγνωρίσουν τή δίκαιη καὶ νόμιμη θέση τοῦ Ισραήλ στή Μέση Ανατολή, παρεμπόδισε τήν εἰρήνη καὶ προκάλεσε

τόν πόλεμο στήν περιοχή. Μόνον όταν αύτές οι άραβικές κυβερνήσεις θά είναι διατεθειμένες νά διαπραγματευθοῦν, τότε μόνο δύναται ή ειρήνη νά καταστεί δυνατή.

3. Είμαστε ίκανοι να έχουμε άποδοχή της «άδιαμφισβήτητης νομιμότητας του Ισραήλ» άποτελεί τό sine qua non οιασδήποτε νέας άμερικανικής πρωτοβουλίας. 'Υποστηρίζουμε πλήρως τή διακήρυξή σας ότι δέν πρέπει νά ύπαρχει παλαιστινιακό κράτος στή Δυτική Όχθη καί ότι τό Ισραήλ δέν θά ύποχρεωθεί νά έπιστρψει στά πρό του 1967 σύνορά του. Οι δηλώσεις αύτές προσδίδουν βαρύτητα καί περιεχόμενο στήν άπο μέρους σας εύπρόσδεκτη έπαναβεβαίωση τής «άταλάντευτης» προστώσεως τῆς χώρας μας στήν άσφαλεια τού Ισραήλ.

'Ακριβώς, όμως, έξαιτιας τής παραπάνω ύποσχέσεως γιά τήν άσφαλεια τού Ισραήλ, σημειώνουμε δρισμένα άλλα σημεία τῆς όμιλας σας, τά δποια φάίνονται σέ μας ώς άντιφατικά πρός τό βασικό πλαίσιο πού τόσο καλώς έκφράζετε.

4. Ός έκ τούτου δέν μπορούμε νά άποκρύψουμε τήν άπογοήτευσή μας σχετικά μέ τή δήλωσή σας περί τής 'Ιερουσαλήμ. Είμαστε, βέβαια, ίκανοι να έπαναλάβαρε τήν πεποίθησή σας ότι ή 'Ιερουσαλήμ πρέπει νά παραμείνει άδιαρετη, άλλα θορυβηθήκαμε άπο τήν πρότασή σας ότι τό θέμα τῆς κυριαρχίας θά πρέπει νά άποφασισθεί μέσω διαπραγματεύσεων. Πιστεύαμε άπο παλιότερες δηλώσεις σας ότι άποτελούσε θέση σας – τήν δποια ή Διασκεψη τών Προέδρων ύποστηρίζει άπερίφραστα – ότι, όχι μόνο ή 'Ιερουσαλήμ δέν πρέπει νά διαιρεθεί έκ νέου, άλλα θά πρέπει νά παραμείνει ύπο ίσραηλινή κυριαρχία, ώστε ή ειρήνη νά βασιλεύει στήν 'Αγια Πόλη καί ολές οι θρησκείες νά χαίρονται πλήρη καί έλευθερη προσπέλαση στούς άγιους τόπους τους, πού μόνη ή ίσραηλινή κυριαρχία έχει διασφαλίσει. (Θά ένθυμείσθε, κ. Πρόεδρε, ότι κατά τά 19 χρόνια τῆς ιορδανικής κατοχής τού άνατολικού τμήματος τής 'Ιερουσαλήμ δέν έπιτρεπόταν στούς 'Εβραιούς ή διέλευση στήν Παλιά Πόλη γιά νά προσευχθοῦν στό Δυτικό Τείχος τού άρχαιου Ναού. 'Άλλα άκομα στούς Μουσουλμάνους πού κατοικούσαν στό Ισραήλ άπαγορεύόταν έπισης, άπο τής ιορδανικές άρχες τό δικαιωμα νά εισέλθουν στήν Παλιά Πόλη γιά νά προσευχηθούν στό Τέμενος Αλ - Ακσα).

5. Τό σοβαρότερο δλων, όμως, είναι ή διαφοροποίηση τού ρόλου τής κυβερνήσεως μας, πού ή δήλωσή σας καθιστά σαφή. 'Η Άμερική δέν θά είναι πλέον μεσολαβητής στής άραβοις παραστηλινές διαπραγματεύσεις, έφόσον, βέβαια, δποιοδήποτε άραβικό κράτος είναι έτοιμο νά διαπραγματεύθει. 'Αντιθέτως, ή κυβέρνησή σας πρότεινε τή δική της λύση στή διαμάχη, προλαμβάνοντας έτσι τής διαπραγματεύσεις πού ύπαγορεύονται άπο τής συμφωνίες τού Camp David. Αύτή ή μεταβατική περίοδος άναγνωρίζοταν σαφώς ώς ά χρόνος κατά τόν δποιο ή 'Ισραηλινοί καί οι Παλαιστίνιοι 'Αραβες θά μπορούσαν νά καταλήξουν σέ ένα modus vivendi – έναν τρόπο νά ζήσουν άπο κοινού – πού θά ύπτερετούσε τή δημιουργία άμονικων σχέσεων έπι τής βάσεως μιᾶς τελικής άυτονομίας πού θά συμφωνιόταν. Μιά παρόμοια σταδιακή άντιμετώπιση, έάν πρόκειται νά έχει μόνιμη δξια στήν ειρηνευτική διαδικασία δέν μπορεί νά τηλεσκοπηθεί στής σύντομα καθορισθείσει λύσεις πού περιέχονται στήν πόρτασή σας.

'Επιπλέον διαφαίνεται νά έπιζητείτε τήν έπιλυση άυτών τών προβλημάτων τώρα, πρίν άπο τήν πάροδο τής πενταετούς μεσολαβητικής περιόδου πού άπαιτεται άπο τούς δρους τού Camp David. Αύτή ή μεταβατική περίοδος άναγνωρίζοταν σαφώς ώς ά χρόνος κατά τόν δποιο ή 'Ισραηλινοί καί οι Παλαιστίνιοι 'Αραβες θά μπορούσαν νά καταλήξουν σέ ένα modus vivendi – έναν τρόπο νά ζήσουν άπο κοινού – πού θά ύπτερετούσε τή δημιουργία άμονικων σχέσεων έπι τής βάσεως μιᾶς τελικής άυτονομίας πού θά συμφωνιόταν. Μιά παρόμοια σταδιακή άντιμετώπιση, έάν πρόκειται νά έχει μόνιμη δξια στήν ειρηνευτική διαδικασία δέν μπορεί νά τηλεσκοπηθεί στής σύντομα καθορισθείσει λύσεις πού περιέχονται στήν πόρτασή σας.

"Έτσι, κ. Πρόεδρε, καί χωρίς νά ύπεισέλθουμε στά θετικά σημεία αύτών τών προτάσεων, πιστεύουμε ότι ή έκφρασθείσα θέση σας παραβιάζει τό πνεύμα τού Camp David διότι άντικαθιστά ένα συγκεκριμένο άμερικανικό σχέδιο μέ έλευθερες συναλλαγές, πού είναι άπαραίτητες, έάν τά μέρη τής διαμάχης πρόκειται νά έπιλύσουν τίς διαφορές τους.

Κατά τήν κρίση μας, τούτο άποτελεί λάθος βήμα, σέ λάθος χρόνο καί γιά λάθος λόγους. Δέν όφειλεται στήν πολιτική άποκισμού τού Ισραήλ στήν Ιουδαία καί τή Σαμάρεια τό ότι οι Παλαιστίνιοι 'Αραβες καί ή βασιλιάς Χουσεΐν άρνηθηκαν νά καθήσουν μέ τό Ισραήλ στό τραπέζι τών διαπραγματεύσεων. Μάλλον ή άπο μέρους τους άπόρριψη τής δίκαιης καί νόμιμης παρουσίας τού Ισραήλ στή Μέση Άνατολή, γιά τήν περαιτέρω πρόσδο τών άραβοις παραγινών σχέσεων.

'Υπάρχουν λογοι νά πιστεύουμε – καί πιστεύουμε ότι τέτοιοι λόγοι έξακολουθούν νά ισχύουν – ότι, μετά τήν έκδιωξη τών τρομοκρατών τής ΟΑΠ άπο τή Βηρυτό, οι Παλαιστίνιοι 'Αραβες πού διαβιούν στή Δυτική Όχθη καί τή Γάζα θά εύρισκαν τό θάρρος νά άρχισουν ένα διάλογο μέ τό Ισραήλ, μέ βάση τούς δρους τής πενταετούς περιόδου – άυτονομίας, πού ύπαγορεύονται στή Συμφωνία τού Camp David. Γνωρίζουμε ότι δολοφόνοι τής ΟΑΠ κατά τήν πάροδο τών έτων έξδντωσαν έκαντονάδες Παλαιστίνιους 'Αραβες πού ήσαν διατεθείμενοι νά συνυπάρξουν είρηνικά μέ τήν άλλη πλευρά. Τώρα ή ΟΑΠ έχει άπομακρυνθεί καί ή άπειλή πού άντιπροσώπευε έπαψε νά ύφισταται. Δέν θά πρέπει νά παράσχουμε στούς Παλαιστίνιους τό χρόνο νά άνακαλύψουν τή ζωή τους, ώστε νά διαπραγματεύσουν μέ τό Ισραήλ; Δέν θά ήταν αύτή μιά πιό λογική άντιμετώπιση – μιά λύση στήν δποια θά κατέληγαν μόνα τους τά ένδιαφέρομενα μέρη, παρά άπο μιά άνωθεν έπιβαλλόμενη;

Κύριε Πρόεδρε, ύπτερησατε καί παραμένετε ένθερμος ύποπτηρικής τού δημοκρατικού συμμάχου τής χώρας μας, τού Ισραήλ. 'Επιθυμούμε νά σημειώσουμε, δμως, ότι τά ίστορικά έπιτεύγματα τού Ισραήλ, τής έκκενώσεως τού Λιβάνου άπο τούς τρομοκράτες τής ΟΑΠ, διανοίγουν μιά νέα έποχη όπου, γιά πρώτη φορά άπο τό 1964, η παλαιστινιακή άραβική κοινότητα τής Δυτικής Όχθης θά καταστεί ίκανή νά άποφασίσει μόνη της νά διαπραγματεύει μέ τό Ισραήλ, άπειλευθερωμένη άπο τήν άπειλή τής τρομοκρατίας τής ΟΑΠ. Αύτός είναι ή χώρος όπου ή έπιρροή τής χώρας μας πρέπει νά καθοδηγηθεί – δχι προκαταλαμβάνοντας τής διαπραγματεύσεις, άλλα προτείνοντας δρους διακανονισμού.

"Ἄς άφησουμε, κ. Πρόεδρε, τή σκόνη τού Λιβάνου νά κατακαθίσει. 'Ἄς παροτρύνει ή χώρα μας τούς Παλαιστίνιους τής Δυτικής Όχθης καί τό βασιλιά τής ιορδανίας νά προσέλθουν στό είρηνευτικό τραπέζι, χωρίς καμιά άλλη προϋπόθεση, πλήν τής άναγνωρίσεως τού Ισραήλ. Τότε καί μόνον τότε, πιστεύουμε, θά μπορέσει ή χώρα μας νά βοηθήσει τό Ισραήλ καί τούς 'Αραβες γειτόνους του νά προχωρήσουν στήν άμοιβαία άποδοχή καί στήν είρηνη έκείνη πού ήλοι ποθούμε.

ΒΡΕΤΑΝΟΣ ΑΡΘΡΟΓΡΑΦΟΣ ΑΝΑΛΥΕΙ ΓΙΑΤΙ ΤΟ ΙΣΡΑΗΛ ΑΠΕΤΕΛΕΣΕ ΣΤΟΧΟ ΤΩΝ ΜΕΣΩΝ ΜΑΖΙΚΗΣ ΕΝΗΜΕΡΩΣΕΩΣ

ΛΟΝΔΙΝΟ: Ό πόλεμος τού Ισραήλ στό Λιβάνο ύπτερε τό πλέον «έκμεταλλεύσιμο στοιχείο» τών μέσων μαζικής ένημερώσεως στή Σύγχρονη έποχή, σύμφωνα μέ δηλώσεις τού άρθρογράφου τής βρετανικής έφημερίδας «Ομπζέρ-

Η ΕΒΡΑΪΚΗ ΓΛΩΣΣΑ ΣΤΟΥΣ ΠΡΩΤΟΥΣ ΧΡΟΝΟΥΣ ΤΟΥ ΧΡΙΣΤΙΑΝΙΣΜΟΥ

Β' ΜΕΡΟΣ

(Συνέχεια από το φύλλο 52/Οκτωβρίου 1982)

“Οσα εἶπομεν μέχρι τοῦδε ἀποτελοῦν τὴν γενικήν ὅψιν τοῦ ζητήματος. Τά σημειρινά λοιπὸν συνοπτικά Εὐαγγέλια ἀντιπροσωπεύουν δευτέραν φάσιν τῆς ἀρχεύοντος χριστιανικῆς φιλολογίας, διότι ἥντλησαν ἀπὸ πηγάς, τάς ὁποίας εἴχον συντάξει ἄμεσοι μαθηταὶ σύγχρονοι του οὐλάχιστον τοῦ Ἰησοῦ, καὶ γεγραμμένας κατά πᾶσαν πιθανότητα εἰς ἑβραϊκήν γλῶσσαν. Ἄς ἴδωμεν τώρα ἔαν δυνάμεθα νά εὑρωμεν τεκμήρια, ἀποδείξεις, ἔστω καὶ ἐμμέσους, περὶ τούτου εἰς τά ἡμέτερα εὐαγγελικά βιβλία. Τό πρῶτον τεκμήριον εἴναι ἡ ἀναντίρρητος σημιτική χροιά τῆν ὁποίαν ἔχουν αἱ φράσεις τοῦ Εὐαγγελίου, τουθ' ὅπερ εὐκόλως ἔξηγεῖται, ἔαν ύποτεθῇ ὅτι ὑπῆρξεν ἑβραϊκὸν πρωτότυπον μεταφρασθὲν ἀπό τούς Εὐαγγελιστάς. Ὁπουδήποτε ἀνοίξῃ ἐν κεφάλαιον τῶν συνοπτικῶν, διὰ γνωρίζων τὴν ἑβραϊκὴν δύναται νά τό μεταφράσει ἀκόπως εἰς τήν γλῶσσαν τῆς Βίβλου. Μάλιστα, πολὺ συχνά ἡ Ἑλληνική δέν εἴναι παρά μόνον προσωπεῖον, τό ὅποιον σκεπάζει πρόσωπον ἑβραϊκὸν. Εἰς τό Α' κεφάλαιον τοῦ Ἀγ. Λουκᾶ αἱ ἑβραϊκαὶ λέξεις ἔρχονται σχεδόν

αὐθόρμητοι εἰς τά χείλη τοῦ ἔχοντος γνῶσιν τοῦ ἑβραϊκοῦ κειμένου τῆς Παλαιᾶς Γραφῆς. Ἰδέ τό 42 ἐδάφιον τοῦ ἄνω κεφαλαίου, ἀνάφερομένου εἰς τόν χαιρετισμόν τῆς Ἐλισάβετ. «Ἐύλογημένη σύ ἐν γυναιξὶ καὶ εὐλογημένος ὁ καρπός τῆς κοιλίας σου». Καὶ εἰς τό 46 ἐδαφ. ὁ περίφημος ὑμνος τῆς Μαρίας⁽³⁾ «Μεγαλύνει ἡ ψυχὴ μου τόν Κύριον», κλπ.

Δέν φαίνεται ἀληθής περικοπή τῆς ἑβραϊκῆς Γραφῆς;

Ἄλλ' ἐκ τούτων δέν είναι δυνατόν νά ἔξαχθῃ ὅριστοκινο συμπέρασμα. Διότι τό ἐλληνικόν κείμενον ἡδύνατο νά ἀντικατοπτρίζῃ καὶ τήν ἀραμαϊκήν, ἡ ὁποία εἴναι σημιτική διάλεκτος ἐπίσης, καὶ τῆς ὁποίας ἔκαμαν χρῆσιν μερικοὶ συγγραφεῖς τῆς Παλαιᾶς Γραφῆς. (Δανιήλ, Ἐσδρά κλπ). Πράγματι ταύτην τήν γνώμην ἔχουν πολλοὶ λόγιοι, δι Wellhausen, δι Nestle καὶ ἄλλοι. Ἀφ' ἐτέρου δέν πρέπει νά λησμονῦμεν ὅτι οἱ γράψαντες τά Εὐαγγέλια ἦταν Ἐβραῖοι καὶ, ἐπομένως, ὅτι καὶ γράφοντες τήν ἐλληνικήν, μετεχειρίζοντο φράσεις ἰδιαζουσας εἰς τό μητρικόν των ίδιωμα, ἔδιδον δηλαδή εἰς τήν ἐλληνικήν μίαν χροιάν ἑβραϊκήν, καθὼς ἔκαμπον καὶ οἱ μεταφρασταὶ τῆς Παλαιᾶς Γραφῆς. Αὔτοι ἐσκέποντο ἑβραϊστή καὶ διά τοῦτο καὶ ἡ μορφή τῆς γλώσσης των ἔπρεπε νά περιέχῃ τι ξένον εἰς τό πνεῦμα τῆς ἑλληνικής γλώσσης: μάλιστα μερικοί (Koenig) κάμνουν ρητῶς λόγον περὶ ιουδαιοελληνικής γλώσσης, καθὼς γίνεται σήμερον λόγος περὶ ἑβραιοἰσπανικής καὶ ἑβραιογερμανικῆς κλπ. Ο μαθηματικός Κλεομῆδης, σκώπτων τά ἐλληνικά τοῦ Ἐπικούρου, λέγει ὅτι περιέχουν ἐκφράσεις «ἰουδαιοκάκας» ἐκ τῶν ἐν χρήσει εἰς τάς Συναγαγάς. (Schurer III³ 95 ἀρ. 18). Οὕτω θά ἡδυνάμεθα νά παραδεχθῶμεν τό αὐτό διά τά Εὐαγγέλια: δηλαδή ὅτι ἐγράφησαν πρωτοτύπως ἀπό Εβραίους μέ ἑβραικόν πνεῦμα (Δάλμαν Worte Jesu 1898), ώστε ἔαν ἡ εἰρημένη ἀπόδειξης δέν ἀρκεῖ διά τήν ύποθεσίν μας, ἃς ζητήσωμεν ἄλλας ἀποδείξεις πλέον ειδικάς καὶ λεπτομερεῖς. Ἀπό μίαν μικράν ὅπήν εἰς τόν τοῖχον πολλάκις δέν κατορθώμωμεν νά περιπτύξωμεν μέ τό βλέμμα μας ἐκτεταμένην πεδίαδα;

Ίδου ὅλιγα παραδείγματα.

Α) Τό κεφάλαιον Γ'. τοῦ Ματθαίου περιέχει τούς περιφήμους λόγους Ἰωάννου τοῦ Βαπτιστοῦ εἰς τούς Ἐβραίους Ἱερουσαλήμ. Τό 9ον ἐδάφιον λέγει: «Καὶ μή δόξητε λέγειν ἐν ἑαυτοῖς. Πατέρα ἔχομεν τόν Ἀβραάμ· λέγω γάρ ύμῖν ὅτι δύναται ὁ Θεός ἐκ τῶν λίθων τούτων ἐγεῖραι

βερ», Δρ. Κόνορ Κ. Ο' Μπράιαν.

Μιλώντας ἐνώπιον μιᾶς μεγάλης συγκεντρώσεως διακεκριμένων ἑκπροσώπων τῶν μέσων μαζικῆς ἐνημερώσει . . . κατά τή διάρκεια γεύματος πού δόθηκε πρός τιμήν του (από τό «Μπόρντ ὁ Ντέπιουτις», (ΚΙΣ Ἀγγλίας), δι Άρ. Ο' Μπράιαν — ἡ συμπαράσταση τοῦ ὁποίου πρός τό Ἰσραήλ τούσθηκε μέ εὐγνωμοσύνη ἀπό φλόκληρη τήν ἑβραική κοινότητα — ἀνέλυσε τούς λόγους πού κατά τή γνώμη του κατέστησαν τό Ἰσραήλ στόχῳ τῶν μέσων μαζικῆς ἐνημερώσεως κατά τή διάρκεια τοῦ πολέμου.

“Ἐνας πόλεμος, τόν ὅποιο τό κοινό ἔχει τή δυνατότητα νά παρακολουθήσει ἀπό τήν τηλεόραση, διεγείρει πάντοτε ἵσχυρές πιέσεις ἀπό μέρους τῆς κοινῆς γνώμης. Δέν ἀμφιβάλλω καθόλου, εἴπε δι Άρ. Ο' Μπράιαν, πώς ἀν τό βρετανικό καὶ τό ἀμερικανικό κοινό ἔχει τή δυνατότητα νά δεῖ τίς συνέπειες τῶν βομβαρδισμῶν τους ἐπί τῶν γερμανικῶν πόλεων, θά ὑπῆρχε κάποια συμφωνία μέσω διαπραγματεύσεων μέ τόν Χίλερ.

Σύμφωνα μέ αύτά τά δεδομένα, τόνισε δι Άρ. Ο' Μπράιαν, δι βαθμός κατανοήσεως τῆς πολιτικοκής καταστάσεως ἀπό μέρους τῆς δημόσιας κοινῆς γνώμης ὑπῆρξε «πολύ χαμηλός, συγκριτικά μέ τίς συναισθηματικές ἐντυ-

πώσεις πού δημιούργησε ἡ τηλεόραση, παρόλον ὅτι κατά ἔνα μεγάλο ποσοστό τό συναίσθημα αὐτό ὑπῆρξε ἀρκετά εἰλικρινές».

Ἐπιπλέον δι Άρ. Ο' Μπράιαν ἐπέκρινε τήν δρολογία πού χρησιμοποιήθηκε γιά τήν ἀνάμετάση τοῦ πολέμου. Ο δόρρος «εἰς βολή», εἴπε, «μοιραίως ὑποδηλώνει κάτι τελείως διαφορετικό πρός τήν πραγματικότητα. Αύτο πού δέν διαφάνηκε εἴναι δηλαδή διά τόν Λίβανος, κατά τήν τελευταία επιπτεία, ἀπέτελεσε ούσιαστικά μά πολιτική ζούγκλα». Παρομοίως ἑκφράσεις ὅπως «στρατόπεδα προσφύγων», δέν βοηθοῦν στό νά ἀποδοθεῖ ἡ σημασία τῶν ἀποθηκών ὅπλων τῶν τρομοκρατῶν.

Ο δι Άρ. Ο' Μπράιαν ἀναφέρθηκε ἐπίσης στήν ἀναπόφευκτη συμπάθεια διασμένων ἀνταποκριτῶν υπέρ ἐκείνου πού οἱ ίδιοι διαισθάνθηκαν δηλαδή πού ποτέλεσε τόν ἀδικημένο τῆς καταστάσεως, προσθέτοντας καὶ τήν ἔλλειψη συμπαθείας τοῦ μηχανισμοῦ τοῦ ἀγγλικοῦ υπουργείου Έξωτερικῶν γιά τό Ἰσραήλ. Ο ίδιος εἴπε ἀρθρογράφησε στόν «Ομπζέρβερ» «διότι διαισθάνθηκα τήν υπαρξη κάποιας ἐλείψεως ἰσορροπίας. Διαισθάνθηκα κάποια μονοφωνική συγχορδία καὶ ὅταν ἀκούω μά τέτοια συγχορδία, ἔχω τήν τάση νά ἐπιθυμῶ νά παρέμβω».

τέκνα Ἀβραάμ». Ἡ σημασία είναι ή έξης. Σεϊς πιστεύετε ότι ἀποτελεῖτε λαόν περιούσιον, ότι είσθε ὁ λαός τοῦ Θεοῦ καὶ διά τούτο δέν φοβεῖσθε μίαν τελείαν καταστροφήν (παράβαλε Ἀμός Γ'. 1. Θ. 7.) ἀλλ' ὁ Θεός δέν ἔχει ἀνάγκην ὑμῶν. Ὁ Κύριος, ὁ ὅποιος δύναται τὰ πάντα, καὶ ἀπὸ πέτρας δύναται νά κάμη ἀπογόνους τοῦ Ἀβραάμ. Τό λόγον τῆς συγκρίσεως λίθων οἱ ὅποιοι μεταβάλλονται εἰς τέκνα, τόν εὐρίσκομεν ἔαν φαντασθῶμεν ἔν ἐβραϊκόν κείμενον ὅπου τέκνα = μπανήμ καὶ λίθοι = ἀμπανήμ. Λογοπαίγνιον ἀρκετά νόστιμον.

Β) «Ἄς πάρωμεν τό δεύτερον παράδειγμα ἀπό τὴν ἀφῆγησιν τῆς γεννήσεως τοῦ Ἰησοῦ. Εἶναι γνωστόν ότι δύο Εὔαγγέλια μόνον ὄμιλούν περὶ αὐτῆς τοῦ Ματθαίου καὶ τοῦ Λουκᾶ. Ἄν καὶ εἰς τό δύο κείμενα (Ματθ. Β' 1 Λουκᾶς Β'. 8) ἀπαντῶνται πολλαὶ παραλλαγαὶ, ἡντλησαν ἀναντιρρήτως ἀπό μίαν κοινήν πηγήν. Ἀλλ' ιδού ἡ ἀφῆγησις τοῦ Ματθαίου. Μάγοι ἔξ ἀνατολῶν ἔρχονται ἵνα προσκυνήσουν τόν νεογεννηθέντα Βασιλέα τῶν Ἰουδαίων καὶ πηγαίνουν εἰς Βηθλεέμ ὀδηγούμενοι ἀπό ἔναν ἀστέρα. Ὁ δέ Λουκᾶς λέγει. «Καί ποιμένες ἥσαν ἐν τῇ χώρᾳ καὶ δόξα Κυρίου περιέλαμψεν αὐτούς». Εἰδοποιηθέντες δέ ἀπό ἔναν ἄγγελον πηγαίνουν νά ἐπισκεφθοῦν τό βρέφος. Ἀπλουστέρα καὶ φυσικώτερα μάς φαίνεται ἡ ἀφῆγησις τοῦ Λουκᾶ, διότι συμφωνεῖ πλειότερον μέ τον χαρακτῆρα τοῦ τόπου. Ἀλλ' ὁ γράψας τό ἄνω μνημονευθέν κεφάλαιον τοῦ Ματθαίου δέν εἴχε μεταβάλει τό κείμενον αὐθαιρέτως. Πῶς ὅμως οἱ ποιμένες ἔγιναν μάγοι τῆς Ἀνατολῆς; Ὁ Soltau (Die Geburtsgeschichte Jesu Christi, Leipzig 1902) πιστεύει ότι τό μνημονευθέν κεφάλαιον εἶναι ἔργον τοῦ Β'. μ.Χ. αἰώνος, προστεθέν εἰς τό Εὐαγγέλιον τοῦ Ματθαίου, καὶ διά την ἀφῆγησιν τῶν ἔξ Ἀνατολῆς Μάγων, ὁ συντάξας τό κεφάλαιον ἔλαβεν ὡς ὑπόδειγμα τήν λιτανείαν τῶν Ἀστιανῶν, οἱ ὅποιοι εἴχον ἔλθει διά νά χαιρετίσουν τόν Νέρωνα. Ἀλλά, πάντως, ὁ γράψας ἔπειτε νά ἔχῃ εἰς τό πρωτότυπόν του μίαν λέξιν ἡ ὅποια νά ἡμποροῦσε νά μεταφρασθῇ, ἔστω καὶ ἐλευθέρως «μάγοι». Καί πράγματι εἰς τήν ἐβραϊκήν ἡ λέξις «Ρόήμ» (μέ στι) σημαίνει «ποιμένες» ἔντι ἡ ίδια λέξις προφερομένη χωρίς δασού πνεύμα «Ροήμ» σημαίνει «προφῆται» λέξιν τήν ὅποιαν δέ Ματθαίος ἡ ὁ συγγραφέύς τοῦ Β'. κεφαλαίου προκειμένου περὶ ἀνατολιτῶν φημιζομένων διά τήν ἀστρολογίαν μετέφρασε φυσικά «μάγοι», ἔξ οὐ καί περαιτέρω ἡ «δόξα» τοῦ Λουκᾶ ἔγινε «ἄστρον» προκειμένου περί Μάγων ἀστρολόγων.

Γ) Ο Λουκᾶς (Δ' 37), περὶ τῆς θεραπείας τοῦ ἔχοντος πνεύμα δαιμονίου ἀκάθαρτου, γράφει· «Καί ἔξεπορεύετο ἦχος περὶ αὐτόν εἰς πάντα τόπον τῆς περιχώρου». Ὁ δέ Μάρκος (Α' 28) γράφει· «εἰς ὅλην τήν περιχώρων τῆς Γαλιλαίας», ἐπίσης καὶ ὁ Ματθαίος, (Δ'. 24) «εἰς ὅλην τήν Συρίαν». Ενῷ. λοιπον, οι δυο τελευταῖοι ὄμιλούν περὶ ολοκλήρων ἐπαρχιῶν, ὁ Λουκᾶς λέγει μόνον «τῆς περιχώρου». Προκειμένου περὶ διαμοίρας, ἡ διαφορά δέν ἡμπορεῖ νά είναι τυχαία καὶ ἀσήμαντος. Ἀλλ' εὐρίσκομεν ἀμέσως τήν λύσιν αὐτῆς ἔαν ἐνθυμηθῶμεν τό ἐβραϊκόν «Γαλαλή», τό διόποιον σημαίνει καὶ τό σύνομα κύριον «Γαλιλαία» καὶ «περιχώρος». «Ἐπίσης εἰς τόν Λουκᾶν (Ζ'. 17) εύρισκομεν: «Ἐν ὅλῃ τῇ Ἰουδαίᾳ καὶ πάσῃ τῇ περιχώρῳ». Τό πρωτότυπον κείμενον εἴχε· «ἐν ὅλῃ τῇ Ἰουδαίᾳ καὶ πάσῃ τῇ Γαλιλαίᾳ» «κτεουδᾶ βεγκαλή».

Δ) Μάρκος Δ'. 21. «Μήτι ὁ λύχνος ἔρχεται, ἴνα υπό τόν «μόδιον» τεθῇ ἡ ὑπό τήν κλίνην;» Τούτο σημαίνει δέν πρέπει νά κρατήσητε μυστικήν τήν διδασκαλίαν μου ἢ νά τήν διαδίδετε εἰς περιωρισμένους κύκλους, ἀλλά νά τήν κηρύζητε ἐνώπιον δλου τοῦ κόσμου, «Ομοίως δέ Ματθαίος (Ε'. 15) λέγει· «οὐδέ καίσουσι λύχνον καὶ τιθέασιν αὐτόν ὑπό τόν μόδιον» ἀλλά λείπει ἡ κλίνη, ἡ ὅποια ἀληθῶς είναι

περιπτή, διότι δέν προσθέτει τίποτε περισσότερον εἰς τήν είκόνα. Ἡ Ἑλληνική λέξις «μόδιος» ἀνταποκρίνεται πιθανόν εἰς τήν ἐβραϊκήν, τουλάχιστον τήν μεταβιβλικήν, «μιντά». Εἰς τήν Γραφήν σημαίνει «μέτρον».⁽⁴⁾ Ἀφ' ἔτερου ἡ κλίνη λέγεται ἐβραϊκά «μιττά». Μεταξύ τῶν δύο λέξεων ἡ διαφορά τῆς προφορᾶς είναι ἐλαχίστη καὶ εὔκολα αἱ δύο λέξεις ἡμποροῦν νά ἀλλάζουν δχι τόσον εἰς τήν γραφήν ἀλλ' εἰς τήν προφοράν. Λοιπόν πρέπει νά παραδεχθῶμεν δτο ἡ παροιμία ἡτο γνωστή ὑπό δύο μορφάς τῆς «μιντά» (μόδιος) καὶ τῆς «μιττά» (κλίνη). Ὁ Μάρκος μᾶς διετήρησε καὶ τάς δύο παραλλαγάς. Ὁ Ματθαίος μίαν, ἡ ὅποια είναι ἶσως ἡ δρθοτέρα.

Ε) Ὁ Ἰησοῦς στέλλει τούς Ἀποστόλους του νά κηρύττουν τήν διδασκαλίαν του εἰς τάς διαφόρους πόλεις τοῦ Ἰσραήλ. Ὁ Ματθαίος Γ'. 9, λέγει. «Μή κτήσησθε χρυσόν, μηδὲ ἄργυρον, μηδέ δύο χιτῶνας, μηδέ ὑποδήματα, μηδέ ράβδον.....». «Ἐπίσης Λουκᾶς (Θ'.3) «μήτε ράβδους, μήτε πήρων, μήτε ἄρτον κλπ.». Ὁ Μάρκος ἀπέναντις (Στ'. 8) λέγει· «μηδέν αἴρωσιν εἰς δόδον, εἰ μή ράβδον μόνον· μή πήρων, μή ἄρτον κλπ.». Ἐνῷ κατά τούς πρώτους δύο δέν ἡδύναντο νά πάρουν μαζί των οὔτε μίαν ράβδον, τό κείμενον τοῦ Μάρκου, ἐπιτρέπει τοῦτο, τοῦθι ὅπερ μᾶς φαίνεται λογικώτερο. Εἶναι εύνόητον νά μή ἔφερον οὔτε χρυσόν οὔτε ἄλλην προμήθειαν. Εἰς ταῦτα θά ἐφρόντιζον αἱ πόλεις αἱ ὅποιαι θά ἤκουον τήν διδασκαλίαν των. Ἀλλ' ἡ ράβδος δέν θά ἔχρησίμευεν μόνον διά τό ταξίδιον, προτού φθάσουν εἰς τήν πόλιν; Καὶ ἐδῶ λύεται πᾶσα δυσκολία, ἔαν δεχθῶμεν ἔν κείμενον ἐβραϊκόν. Τό πρωτότυπον ἔλεγε «ἔλα μακέλ» «εἰ μή ράβδον», καθώς λέγει ὁ Μάρκος. Μέ μικράν παραλλαγήν ἡ λέξις γίνεται «βλά μακέλ» «καί μή» καθώς ἔχουν ὁ Ματθαίος καὶ ὁ Λουκᾶς. Ἡ λέξις «ἔλα» «εἰ μή» ἀραμαϊκής καταγγέλγις ἡτο συνηθεστάτη εἰς τήν ἐβραϊκήν τῆς ἐποχῆς τῶν Ἀποστόλων.

ΣΤ) Τό τελευταῖον παράδειγμα θέλομεν λάβει ἀπό τήν τελευταῖον φάσιν τῶν παθῶν τοῦ Ἰησοῦ. Εἰς τόν Ἰησοῦν ἐσταυρωμένον, (Ματθ. ΚΖ'. 34), ἔδωκαν πιεῖν δχος μετά χολῆς μεμιγμένον· ὁ δέ Μάρκος (ΙΕ'. 23) γράφει· «καί ἐδίδουν αὐτῷ πιεῖν ἐσμυρνισμένον δίονον». Τώρα, ἔαν ἡ πρώτη διαφορά μεταξύ δχος (Ματθαίος) καὶ οῖνου (Μάρκος) δέν ἔχει μεγάλην σημασίαν, διότι δέ Ματθαίος θά ἐσκέφθη τόν ψαλμόν «καί διψώντι ἔδωσαν μοι πιεῖν δχος», πῶς ἔξηγεται ἡ ἄλλη διαφορά «χολῆς» τοῦ ἐνός καὶ «σμύρνα» τοῦ ἄλλου; Καὶ κατά τήν περίπτωσιν ταύτην μᾶς βοηθεῖ τό ἐβραϊκόν, ὅπου «Μόρο» σημαίνει σμύρνα καὶ «Μάρ» πικρόν, καὶ τό θηλυκόν «Μαρά» ἀκριβώς «χολῆ». Τώρα ἂν ἀναλογισθῶμεν ὅτι ἡ ἐβραϊκή γράφεται χωρίς φωνήντα, εἶναι εύνόητον ὅτι ἡ λέξις γραφομένη «ΜΡ» ἡδύνατο νά ἀναγνωσθῇ διαφοροτρόπως ὡς «σμύρνα» καὶ ὡς «χολῆ». ■

Ι'Ο ραββίνος Δρ. X. P. Χάγες διετήλεσε καθηγητής τῆς Ραββινικής Σχολής τοῦ Πανεπιστημίου τῆς Φλωρεντίας. Τό 1912 ἔξελέγη Ἀρχιρραβίνος τῆς Τεργέστης.

Τό ἀρδρο τοῦ ἀνάδημοσιεύεται ἀπό τήν «Ἰσραηλιτική Ἐπιθεώρηση» (Αθήνα, ἀριθ. 1 καὶ 2. Μάρτιος - Απρίλιος 1912).

(1) V. Harnack. Die Jungstent eckten Sprache Jesus 1897 καὶ Hilgenfeld, Zeitschrift fur wissenschaftliche Theologie 1904 σελ. 414, σελ. 567, Revue Biblique 1904 σελ. 481.

(2) M. Friedlander Ἀντερχριστική Ιουδαϊσμού.

(3) Κατά τόν Harnack (Πρακτικά τής Ακαδημίας τοῦ Βερολίνου 1900) είναι ἀπεναντίς δόμα τῆς Αγ. Ἐλισάβετ. Ἰδέ καὶ ZDMG V. 58 1904 σελ. 618.

(4) Ὑπάρχουν δχοι εἰς τά κανονικά βιβλία τῆς Π. Γ. λέξεις καταγγής ἐλληνικής ἡ ἀραμαϊκής. Ούδολως δέ δπορον ἔαν εἰς τήν ἐποχήν τοῦ Ἰησοῦ ὁ ὄμιλουμένη ἐβραϊκή δέν ἡτο καθαρά κλασική.

עץ חיים היא

Δένδρον ζωῆς εἶναι ἡ Τορά...

(Παροιμ. 3:18)